

SIGITAS NARBUTAS

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Jonas Karolis – Dievo Lietuvai duotas taleris

Anotacija. Studijoje aptariamas Jono Karolio Chodkevičiaus vaizdavimas Lietuvos neolotyniškoje poezijoje. Vienalaikių kūrinių turinį sudaro svarbiausi Chodkevičiaus biografijos faktai, jo bei jo šeimos narių pagerbimas ir jo fundacijos. Juose apdainuojami ne visi, o tik svarbiausi įvykiai bei nuopelnai. Visi šie neolotyniškosios poezijos kūriniai yra proginiai. Pagal įvykio turinį juos galima apžvelgti teminėmis grupėmis, atskirai aptariant herojinę, laidotuvių, sveikinimų (gimus bei pradėjus eiti pareigas) ir dėkojimo už suteiktis poeziją. Studija skiriama Chodkevičiaus gimimo 450-osioms ir mirties 400-osioms metinėms paminėti.

Esminiai žodžiai: Jonas Karolis Chodkevičius; Karolis IX Vaza; Livonijos karas (1600–1611); Salaspilio (Kirchholmo) mūšis; Chotyno mūšis (1621); neolotyniškoji poezija; senoji Lietuvos literatūra.

Pirmiausia reikia paaiškinti tokį iš pirmo žvilgsnio keistą studijos pavadinimą. Kuo čia dėtas taleris? Šitas senas germaniškos kilmės žodis pirmiausia reiškia klonį, slėnį ar įdubą (saks. *Dal*, vok. *Thal*). Joje kartais būdavo randama sidabro, todėl ten neretai būdavo įrengiamos sidabro kasyklos, o iškasenos vadintos daleriais arba taleriais – jos reikė brangų sidabro pinigų. Taleris yra tai, kas iškasta, surasta ir į dienos šviesą iškelta Saksonijoje ir apskritai Vokietijoje. Metaforiškai kalbant, mūsų taleris – Jonas Karolis, Jono Jeronimaičio sūnus, dienos šviesą išvydęs Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje. Kokį jo paveikslą mums nutapė lotyniškai rašę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos poetai? Ar mes, jais pasirėmę, galime šį karvedį laikyti Dievo dovana Lietuvai?

Šie klausimai glaustai perteikia darbo problematiką. Iki šiol moksliniuose tyrimuose ji atskirai keliami nebuvo. Literatūros, kultūros ir dailės istorikai abiem minėtais požiūriais netyrė visų Joną Karolį vaizdavusios neolotyniškosios poezijos kūrinių, o tenkinosi pavienių poemų ar eilėraščių analize. Išimties čia nesudaro nė Laurencijaus Bojerio *Karolomachija*. Nors Jono Karolio – vieno iš svarbiausių *Karolomachijos* lyrinių herojų – atvaizdas joje atskleistas [38, 171–172], bet lakoniškai ir vienpusiškai. Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus *Akmens pašventinimą* aptarusios autorės Jono Karolio paveikslą vertino, pasitelkusios krikščionių riterio – idealios Baroko asmenybės – konceptą, tačiau apsiribojo vienu šiuo parateatrinio emblemų ir eilėraščių rinkiniu [32; 33, 160–163; 34, 102–106; 47]. Šiame darbe pirmą kartą pasistengta aprėpti visumą ir pateikti išsamesnį literatūrinį Jono Karolio portretą, tapytą pagal minėtą krikščionių riterio pavyzdį. Be to, siekiant įtaigumo, čia įdėta nemažai vertimų iš įdomesnių neolotyniškosios poezijos kūrinių. Didesnė jų dalis lietuviškai prakalbinta pirmą kartą.

Prieš aptariant neolotyniškosios poezijos kūrinius verta pagrindiniais bruožais prisiminti Jono Karolio biografiją. Tai padės suprasti ir įvertinti vienalaikių kūrinių turinį. 2021-aisiais

minime Chodkevičiaus gyvenimo pradžią ir pabaigą: šiemet sukanka 450 metų nuo jo gimimo ir 400 – nuo jo mirties. Nors iki šiol dar neretai nurodoma kita jo gimimo data: 1560 ar 1561 metai. Po lenkų mokslininko Mariano Chachajaus tyrimo [21]¹ linkstama Chodkevičiaus gimimą datuoti 1571-aisiais. 1583–1586 m. Jonas Karolis su vyresniu broliu Aleksandru (prieš 1571–1626-02-12) studijavo Vilniaus, o 1586–1589 m. – Ingolštato jėzuitų akademijoje. 1590 m. pradžioje abu broliai atvyko į Paduvą; čia Aleksandras įsirašė į universitetą. Netrukus abu išvyko į Veneciją, iš jos – į Romą. Tais pačiais metais Jonas Karolis grįžo į Lietuvą, o Aleksandras dar kurį laiką praleido Italijoje. 1596 m. pavasarį Jonas Karolis pradėjo krimsti karvedžio duoną: su savo kuopa Lenkijos lauko etmonui Stanislovui Žółkiewskui (1547 ar 1550–1620-10-07) padėjo malšinti Severino Nalivaikos (1560–1597-04-21) kazokų sukilimą. Už narsą karo lauke Jonas Karolis 1596-05-27 buvo nominuotas LDK pataurinkiu [48, 144]. Panašiai jam sekėsi ir kituose žygiuose prieš kazokus. Netrukus jis gavo aukštesnę pareigybę: 1599-07-19 Chodkevičius buvo nominuotas Žemaičių seniūnu ir pateko į Lietuvos Senatą – tapo Ponų Tarybos nariu. 1600 m. su savo būriu jis dalyvavo Lenkijos didžiojo etmono Jano Zamoyskio (1542-03-19–1605-06-03) žygyje į Moldaviją. Jonas Karolis ypač pasižymėjo 1600-10-20 mūšyje ties Bukovu Valakijoje. Jame ATR pajėgos sumušė Moldavijos ir Valakijos gospodariaus Mykolo Stipriojo (1558–1601-08-09) kariuomenę. 1601 m. jis buvo paskirtas LDK didžiojo etmono pavaduotoju (nominuotas 1601-04-27; [16]), 1603 m. – Livonijos administratoriumi, 1605 m. – LDK didžiuoju etmonu (taip pavadintas 1605-03-26 dokumente), o 1616 m. – Vilniaus vaivada (nominuotas 1616-06-28). Joną Karolį išgarsino pergalės, pasiektos 1600–1609 m. kare su švedais dėl Livonijos. 1601-06-23 Kristupo Radvilos Perkūno (1547-02-19–1603-11-20) vadovaujama LDK kariuomenė sumušė Kuoknesę apgulčius ir papildomai apgulėjams į pagalbą skubėjusius švedus. Chodkevičius šiose kautynėse dalyvavo kaip didžiojo etmono pavaduotojas. 1602 m. karaliui perdavus vadovavimą kariuomenei į Jono Karolio rankas, šis netruko savarankiškai pasižymėti: 1602-11-16 pradėjęs Tartu apgultį, šį miestą ir pilį jis užėmė 1603-04-13. 1604-09-25 mūšyje prie Paidės jis sutriuškino generolo Arvydo Eriksono Stolarmo (tarp 1540 ir 1549–1620-05) vedamus švedus; mūšio lauke krito apie 5 tūkst. priešų karių. 1609-02-28–03-01 Chodkevičiaus vadovaujama LDK kariuomenė atsiėmė švedų užimtą Pernu miestą, o spalio 8 ar 9 dieną – Daugavgyryvos pilį. Svarbiausią, pasaulyje išgarsinusią pergalę Jonas Karolis pasiekė 1605-09-27 prie Kirchholmo (Salaspilio). Čia jis su savo pulkais (3500–3800 karių) sumušė tris kartus didesnes švedų pajėgas, vadovaujamas karaliaus Karolio IX (apie 14 tūkst. kareivių); mūšio lauke žuvo apie 6 tūkst. priešų karių. Per 1606 m. Mykolo Zebrzydowskio sukeltą bajorų maištą Jonas Karolis rėmė karalių Zigmantą Vazą; su etmonu Žółkiewskiu ties Guzovu 1607-07-06 sumušė maištininkų kariuomenę. ATR paskelbus karą Maskvos valstybei, Chodkevičius dalyvavo Smolensko apguloje (užimtas 1611), vėliau, 1611–1612 metais, vadovavo ATR kariuomenei prie Maskvos. 1617–1618 m. su ATR kariuomene lydėjo karalaitį Vladislavą į Maskvą; karinė jo patirtis, karvedžio talentas ir sumanūs veiksmai leido itin sunkiomis aplinkybėmis sudaryti ATR palankias Deulino paliaubas (1618-12-11). 1620 m. prasidėjus karui su Turkija, karalius jį paskyrė ATR kariuomenės vadu. 1621-08-29–10-09 mūšiuose prie Chotyno (tvirtovė Vakarų Ukrainoje netoli Podolės Kameneco) jo vadovaujama kariuomenė (apie 26 tūkst. Lenkijos ir Lietuvos karių ir apie 30 tūkst. Zaporožės kazokų) sulaikė tris kartus didesnes Turkijos pajėgas (kai kurių šaltinių duomenimis, jos siekė apie 170 tūkst. karių). Šių mūšių metu rugsėjo 24 dieną Chodkevičius Chotyno tvirtovėje mirė. Palaidotas Ostroge.

Jonas Karolis buvo vedęs du kartus. 1593-07-23 jis susituokė su Sofija Meleckyte (1566 ar 1567–1618-11) [51, 267]; šia santuoka jis susigiminiavo ne tik su įtakinga lenkų didikų

1 Už šią nuorodą dėkoju dr. Liudui Jovaišai. 1571-uosius kaip Jono Karolio gimimo metus nurodo [51, 267].

Meleckių gimine, bet ir su Radvilomis (Sofijos motina buvo Mikalojaus Radvilos Juodojo duktė, Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio sesuo). Su pirmąja žmona jis sulaukė dviejų sūnų – Jono Jeronimo Krizostomo (1598-07-15–1613-07-02) bei Kazimiero – ir dukters Onos (m. 1625). Sofijai mirus, Jonas Karolis 1620-11-24 vedė kunigaikštę Oną Aloyzą Ostrogiškę (m. 1654-01-27) [49, 194]. Jos valia Chodkevičius nebuvo palaidotas prie pirmosios žmonos ir sūnaus Kretingoje, kaip pats nurodė savo testamente.

Be šeimos, vienalaikiuose kūriniuose minimos svarbesnės Jono Karolio fundacijos. Chodkevičius valdė daug seniūnijų, pilių, miestelių, dvarų ir valsčių: Bychavo pilį bei valsčius su palivarkais Oršos paviete, Liachavičių miestą ir pilį su valsčiumi bei palivarkais, Svisločiaus miestą ir dvarą su valsčiumi bei palivarkais Valkavisko paviete, Gniezno dvarą su valsčiumi bei palivarkais tame pačiame Valkavisko paviete, Skuodą, Grūstės dvarą su valsčiumi, Kretingos dvarą su valsčiumi bei palivarkais Žemaičių seniūnijoje ir mūrnamį Vilniuje. Bychave Jonas Karolis pastatė miesto įtvirtinimus, o 1609–1619 m. – naują modernią pilį. Antrą XVII a. dešimtmetį Chodkevičius itališko tipo bastioninę tvirtovę pastatė Liachavičiuose. Čia iškilo ir jo funduota parapinė katalikų bažnyčia. Jo pastangomis bei lėšomis medinė bažnyčia 1602 m. iškilo Kretingoje, dešiniajame Akmenos upės krante. 1605–1617 m. kitame Akmenos krante iškilo jo funduota mūrinė Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai ir Šv. Pranciškaus bažnyčia ir bernardinų vienuolynas. Bažnyčioje buvo įrengtas mauzoliejus šeimai. 1609 m. Chodkevičius įkūrė Kretingos miestą ir suteikė jam Magdeburgo teises [29, 150–152]. 1614 m. Jonas Karolis su žmona užrašė 7 ūkius būsimai Kražių jėzuitų kolegijai. Prie šios donacijos prisidėjo Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, kuriam Kražiai priklausė, – paskyrė valaką žemės. Donacijos dokumentai ir donatorių privilegijos datuotos 1615 metais. Kertinis naujos mūrinės kolegijos pastato akmuo buvo pašventintas 1618 metais. 1621-05-02 Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška pašventino kertinį kolegijos Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčios akmenį [35, 41–41; 37, 77 ir toliau].

Aptariant neolotyniškosios poezijos kūrinius, pravartu pasitelkti bent vieną vėlesnių autorių nutapytą žodinį Jono Karolio portretą. Mūsų aptarimui ganės dviejų: Alberto Kojalavičiaus-Vijūko ir Adomo Stanislovo Naruševičiaus. *Vardyne* Kojalavičius taip apibūdino Chodkevičių [30, 110] (čia ir ten, kur vertėjas nenurodytas, išversta studijos autoriaus):

Jis visada buvo pats laimingiausias karvedys – karą jis visuomenės pageidavimu kariavo, remdamasis ne gausumu, bet išradingumu, sparta, kantriai [kęsdamas] sunkumus, [reikalaujamas] drausmės iš kareivių, žmoniškai [elgdamas] su belaisviais ir [rodydamas] dievobaimingumą Aukščiausiam. Pradėdamas Livonijos karą, prie švento Kazimiero kapo Vilniuje davė įžadą, kad su visu rūpestingumu dės pastangų atgauti Livoniją kaip Švenčiausiosios Mergelės žemę (mat ji taip vadinosi anksčiau); dėl šios priežasties jis pasirūpino, kad prie minėto kapo būtų sukabinta daugybė karinių vėliavų, atimtų iš priešo. Pernu apgulties metu, kai prie vartų buvo dedami ugnies užtaisai, [Chodkevičius] parpuolė ant kelių [ir] tol apsipylęs ašaromis Švč. Mergelei kalbėjo litanijas tais žodžiais „Krikščionių pagalba“, kol sužinojo, kad parako galia išvertė vartus. Būdamas kuo santūriausias pats, ypač griežtai paisė kareivių santūrumo [ir] naudojo tokį lozungą: „Tegu karo stovykla būna nesutepta paleistuvystės. Tegul stovykloje viešpatauja Marsas, o ne Venera“. Kiekvieną šeštadienį, kai būdavo stovykloje, jis atsigaivindavo šventąją Eucharistiją. Jis visomis pastangomis baudavo [kareivius] už skriaudas kaimiečiams. Pradėdamas mūšį, jis meldavosi Dievui tokiais žodžiais: „Tau, Viešpatie, aš pavedu savo sielą ir kūną; Tau aš aukuju visą, kiek turiu, kraują, [siekdamas] išaukštinti Tavo vardą, apginti Katalikų Bažnyčią, išsaugoti brangiausią Tėvynę. [Tad] išlavink, Viešpatie, kautynėms mano rankas, idant priešai nesididžiuotų sava neteisybe! Padaugink [man] jėgų [atlaikyti] priešų [keliamą] siaubą! Per Jėzų, kuris praliejo už mus savo kraują, leisk man paaukoti savo gyvybę už Jo vardą ir savo brolius!“

2 Pacituoti žodžiai iš „Švč. Mergelės Marijos litanijos“ vidurio.

Sekdamas Chotyno žygį aprašiusiu Jokūbu Sobieskiu, *Jono Karolio Chodkevičiaus istorijoje* Naruševičius nutapė tokį karvedžio portretą [41, 447–452]:

Matuojant šito didvyrio didybę, atrodo, jog jame savo jėgas suvienijo laimė ir dorybė. Aukštą jo kilmę žymi senovinis abiejų tėvų kraujas. Tėvas – Vilniaus kaštelionas, didysis Lietuvos maršalas, gausių senatorių ir karvedžių palikuonis. Motina Kristina Zborovskytė – Krokuvos vaivadaite, kelių aukštomis pareigomis garsėjančių brolių sesuo, taikos darbais bei karo žygiais išgarsintos pavardės paveldėtoja. Pačioje Chodkevičiaus povyzoje buvo matoma nekasdieniška žmogiškosios laimės apraiška. Veidas iš pažiūros rūstus, tačiau kupinas orumo; kakta – aukšta, nosis – erelio, akys – žvitrios, skvarbios – tikri taurios sielos ir Marso proto ženklai. Tas pats likimas, kuris jam dovanavo aukštą kilmę, nepagailėjo nė gausių turtų. Mat jis į žmonas iš pradžių paėmė Podolės vaivadaite, didžiąją Karūnos etmonaitę Sofiją Meleckytę, likusią našlauti mirus Slucko kunigaikščiui Simonui Olekaičiui, o paskui – Voluinės vaivadaite Ostrogo kunigaikštę Oną Aloyzą; abidvi ponios pasižymėjo kilmingumu, išsiauklėjimu, kuklumu, dievobaimingumu ir turtingu kraičiu. Žengdamas nuo vieno laiptelio ant kito link aukščiausių tautos pareigybių, iš pradžių jis tapo Lietuvos pataurininkiu ir lauko etmonu, o paskui – Žemaičių seniūnu, Livonijos gubernatoriumi bei didžiuoju etmonu, o galiausiai – Vilniaus vaivada. Karo žygiai ir prieš visokius priešus pasiektos pergalės jo gyvenime virto tarsi kokia palankios lemties apraiškų pyne. Vis dėlto jam visuomet vadovavo esminė dorybė, kuri, visur jį lydėdama, niekuomet nesiliaus jo atminimo perduoti ateities amžiams.

Pirmiausia jam šlovę teikia pamaldumas, gyvas tikėjimas bei rūpinimasis juo, visuomet tyra ir karšta širdimi reiškiamas Dievo garbinimas, intensyvios maldos prieš kovas, o po jų – nuoširdūs dėkojimai, taip pat nuolatinės išpažintys kiekvieną šeštadienį bei ėjimas prie Viešpaties stalo. Jis negniaužė saujos prirėkus stiprinti Dievo garbę ir artimųjų naudą, nes įvairioms vienuolijoms Kretingoje, Bychave ir Kražiuose paskyrė pakankamas fondacijas. Mylėdamas Dievą, turėjo mylėti ir tėvynę, kadangi jie vienas be kito negali tvirti. Apie tai kalba jo darbai ir krašto gynybai skirtos išlaidos. Pagal karo statybos taisykles jis pylimais bei mūrais tinkamai sustiprino Bychavo miestą, galingomis sienomis sutvirtino Liachavičių pilį, savo valdose daugiur pastatė arsenalus, o juos užpildė įvairia amunicija ir pabūklais. Vien būtiniausioms reikmėms bei apdovanojimams pasitelkdamas dosnumo dorybę, kurią tušti protai matuoja ne dovanomis, o išlaidavimais, jis šelpdavo pinigais tikrus vargetas sužeistus ar nusipelnčius kareivius, jiems dovanodavo drabužių bei ginklų, leisdavo prie stalo ir skirdavo žirgų. Rodydamas didžiulį maloningumą, jis saviškių ir svetimųjų akyse pelnė šlovę, kad nekankindavo belaisvių, o juos su pagarba, dovanomis ir pasais išsiųsdavo į jų kraštus. Po Kirchholmo pergalės jis pačiu garbingiausiu būdu kritusių priešų palikus liepė arba leido palaidoti, paisant jų tikėjimo apeigų.

[...] Chodkevičius iš prigimties ir įpratimo buvo nuostabiai užgrūditas atlaikyti bet kokius karo vargus ir bėdas. Stropumas, alkis, karščiai, šalčiai, įgimtas patogumų vengimas dar labiau jį užgrūdino. Jis niekad nepraleido tinkamos progos, sumaniems žvalgams negailėjo jokių išlaidų, o mikliam ir tvarkingam kariuomenės rikiavimui buvo toks gabus, kad prilygo iškiliausiams senovės karvedžiams. Jis išmanė karinę geometriją bei architektūrą, taip pat mokėjo įvairių kalbų. Labai mėgo puikius žirgus, balnus ir visokią karo amuniciją, buvo apsirūpinęs puikiausiais jų pavyzdžiais. Žodžiu, iš veido, balso, mosto, eisenos, aprangos jis buvo gamtos paruoštas karui. Stovykloje kaip kareivis, o Taryboje kaip senatorius kalbėjo trumpai, glaustai ir karštai. Švelnumą, lipšnumą ir linksmumą privačiuose pobūviuose derino su orumu. Gyvenimo pabaigoje jį užvaldė melancholija, kurią sukėlė įvairios ligos, vargai ir rūpesčiai, kai Maskvos karų metais teko susidurti su kareivių savivale ir bendraluomių asmenų pavydu. Žygis į Chotyną susiklostė ne taip, kaip norėjo; jis platų Chodkevičiaus mąstymą suvaržė itin ankštomis ribomis ir tuo sukėlė jam dar stipresnį liūdesį. Nepajėgdamas suvaldyti pirmų pykčio antpuolių, jis dažnai pratrūkdavo su nevaldomu aršumu būtent Turkijos karo laikotarpiu; dėl to jo nemėgo daug kareivių. Vis dėlto reikia pripažinti, kad jeigu jis iš konfederacijų ir Maskvos savivaliavimų išderintos kariuomenės nebūtų reikalavęs drausmės, mes būtume seniai praradę per tiek nelaimių sukrėtą tėvynę. Gyveno šešiasdešimt metų, iš jų kone keturiasdešimt praleido karo laukuose ir ant balno. Velionio kūnas iš Chotyno buvo nugabentas į Kamenecą, o paskui – į Ostrogą ir ilsisi žmonos parūpintame karste.

Tiek šiuodu jėzuitų istoriografai, tiek vienalaikių kūrinių autoriai Chodkevičių vaizdavo, sekdami Baroko žmogaus idealu – krikščionių riterio (*miles Christianus*) pavyzdžiu. Tai nurodė ne vienas literatūros, dailės ar kultūros istorikas [22, 54–55 ir toliau; 33, 160–163; 34, 102–106]. Sekti tokio riterio pavyzdžiu ragino gausūs XVI–XVII a. autoritetai, pradedant Erazmu Roterdamiečiu (1469-10-28–1536-07-12) bei šv. Ignacu Lojola (1491–1556-07-31) ir baigiant Antonijumi Possevinu (1533-07-10–1611-02-26) bei Petru Skarga (1536-02-02–1612-09-27). Pastarasis 1606 m. išleido krikščionių kario rengimo vadovėlį, pavadintą *Kareiviškas pamaldumas, arba Tam luomui skirti pamokymai, maldos ir pavyzdžiai* [46], vėliau ne sykį perspausdintą įvairiose vietose. *Kareivišką pamaldumą* Skarga dedikavo dviem ginklo broliams: Chodkevičiui ir Żółkiewskuiui. Jame plėtojamos mintys, kurias Skarga anksčiau išdėstė Kirchholmo pergalės proga pasakytame pamoksle *Nusilenkimas kareivijų Viešpačiui Dievui už Livonijos pergalę prieš Siodermanlando kunigaikštį Karolį* [45]. Taigi čia kalbama apie krikščionių kario prievoles bei paskatas, teisingus ir neteisingus karus, karių dorybes, jų elgesį įvairiomis karo ir taikos aplinkybėmis. *Kareiviškame pamaldume* Skarga nurodo [46, 12–14]:

Savo tarnystėje pamaldus krikščionių karys laikosi trijų dalykų. Pirmas – gerai tarnauti savo tėvynei – Respublikai, kurioje gimė, priėmė šv. krikštą ir kurioje turi laikiną valdą bei savo būtį; taip pat neleisti, kol gyvas ir kol gali, jos draskyti bei žudyti ir, kai to prireikia, pralieti už ją ir viską, kas joje, savo kraują. [...] Antra kareivio prievolė yra tokia – ginti tikėjimą, Evangeliją ir Šv. Bažnyčią, neduoti jai sužlugti, ypač kai mus ir mūsų Karalystę puola pagonys bei netikintieji, kurie nekenčia vieno Trejybės krikščionių Dievo ir kenkia Jo tarnystei, tikėjimui bei žmonėms. Prieš tokius užstoti [tikėjimą] reiškia didžiulę paslaugą Viešpačiui Dievui ir tikrą riterystę. [...] Trečia gero kareivio mintis – pelnyti kare šlovę ir iš savo karaliaus bei Respublikos sulaukti atlygio bei žemiškos naudos. Toks manymas gali būti nenuodėmingas, jei tik jis neis pirmuoju – jei pirmoje vietoje bus kiti du, o jis tik seks jiems iš paskos.

Toliau garsusis pamokslininkas išvardija tris svarbiausias krikščionių riterio dorybes: teisingumą (*sprawiedliwość*), tvirtybę (*męstwo, fortitudo*) bei klusnumą (*postuszeństwo*) ir, pasitelkęs citatų iš Šventraščio, jas išsamiai pakomentuoja. Šias dorybes nesyk išvysime įvairių autorių nutapytuose literatūriniuose Chodkevičiaus portretuose.

Panašiai krikščionių riteris vaizduotas to meto dailės kūriniuose. Aptardama svarbesnius XVI a. *Miles Christianus* atvaizdus (raižinius), dailėtyrininkė Jolita Liškevičienė nurodė [34, 74]:

Krikščionis riteris vaizduojamas kaip nugalėtojas, jo pareiga ne tik sukilti prieš pagonis ir ginti katalikybę nuo kitatikių, bet ir kovoti su savo ydomis, siekti dorybių pergalės, t. y. priartėti prie savo mokytojo Kristaus ir tapti krikščioniškosios bendruomenės pavyzdžiu, kovojančiu su žemiškuoju blogiu, idant užsitikrintų išganymą ir amžinąją Dievo karalystę.

Ši dailės istorikės mintis gražiai papildoma Skargos mokymą apie krikščionių riterį. Atsižvelgęs į *Kareiviško pamaldumo* kilbę, jo sąsajas su pamokslu *Nusilenkimas kareivijų Viešpačiui Dievui*, netgi drįstu tvirtinti, kad ne tik Skarga formavo krikščionių riterio paveikslą. Kuriant baroko žmogaus idealą, asmeniniu gyvenimu, žygiais ir pavyzdžiu itin prisidėjo ir patsai Jonas Karolis.

Svarbiausi Chodkevičiaus biografijos faktai, jo bei jo šeimos narių pagerbimas ir jo fundacijos sudaro to meto kūrinių turinį. Juose apdainuojami ne visi, o tik svarbiausi įvykiai bei nuopelnai. Visi šie neolotyniškosios poezijos kūriniai yra proginiai. Pagal įvykio turinį juos galima apžvelgti tokiomis teminėmis grupėmis: herojinė, laidotuvių, sveikinimų (gimus ir pradėjus eiti pareigas) ir dėkojimo už suteiktis poezija.

Herojinė poezija. Šiai teminei grupei priklauso keturi kūriniai: Bazilijaus Plinijaus *Victoria* (greičiausiai 1605; *Pergalė*) [7], Laurencijaus Bojerio *Carolomachia* (1606; *Karolomachija*) [1] ir dvi Pilypo Middendorfo (Mittendorfo) poemos: *Illust[rissi]mo et mag[nifi]co Heroi ac d[omi]no d[omi]no Carolo Chodkiewicz comiti in Sklow et Bichow de Mysza ... de Parnavae obsidione soluta Dunamundaque recepta hostibus caesis et profligatis Riga gratulatur* (1611; *Ryga dėkoja šviesiausiam prakilniam ponui, Šklovo, Bychavo ir Mūšės grafiui Karoliui Chodkevičiui, už nutrauktą Pernu apgulą ir susigražintą Daugavgryvą, išguldžius ir išvaikius priešus*) [5] ir *Ill[ustrissi]mo et mag[nifi]co Heroi ac domino dn. Iohanni Carolo Chodkiewicz comiti in Schlow et Bichow de Misza ... Livonia reditum foelicem gratulatur* (1619; *Livonija sveikina laimingai grįžusį šviesiausių prakilniausių poną, Šklovo, Bychavo ir Mūšės grafą Joną Karolį Chodkevičių*) [6].

Bazilijus Plinijus (Basilius Plinius, apie 1570–1605) – aštuonių šiandien žinomų poezijos knygų autorius. Vitenberge baigęs medicinos studijas, jis grįžo į Rygą, kur 1604 m. tapo miesto gydytoju. Jo poezija spausdinta 1595–1605 m. laikotarpiu [31].

Pergalė – paskutinis Plinijaus kūrinys (poetas mirė 1605 m. pabaigoje). Jis išspausdintas kartu su kitais jo kūriniais rinkinyje, pavadintame *Victoria, quam iuvante Deo Optimo Maximo serenissimi, et invictissimi Sigismundi III. regis Poloniae et Sveciae etc. exercitus, duce illustrissimo et fortissimo Iohanne Carolo Chotkewicio adversus Carolum Sudermanniae, Nerich, et VVermlandiae ducem, stratis et profligatis [illius] copiis, Riga[ue] secunda obsidione soluta, insignem et ad miraculum usq[ue] foelicem prope Kerckholmum 17 [! 27] Septembris, anno 1605 obtinuerunt*, conscripta a Basilio Plinio m. d. (*Ižymi ir vos ne kaip stebuklas laiminga pergalė, kurią, padedant geriausiam [ir] didžiausiam Dievui, Lenkijos ir Švedijos karaliaus Zigmanto III kariuomenės, vadovaujamos šviesiausio bei galingiausio Jono Karolio Chodkevičiaus, prieš Sudermano, Nericho ir Vermlando kunigaikštį Karolį prie Kirchholmo 1605 metų rugsėjo 17 [! 27] laimėjo, išguldžiusios ir išvaikiusios kuo didžiausias jo pajėgas ir antrąsyk iš apgulos išvadavusios Rygą*. Aprašyta medicinos daktaro Bazilijaus Plinijaus). Rinkinio pradžioje įdėta dedikacija Zigmantui III, Jonui Karoliui, jo bendražygiams lenkams, lietuviams bei livoniečiams ir gimtajai Rygai (lap. Av), toliau eina pati „Poema apie pergalę“ (532 eil.; lap. A²r–C⁴r), 5 epigramos (lap. C⁴v–Dv) ir „Odė siektinai taikai bei atremtiniems priešo antpuoliams“ (lap. D²r–D⁴v).

Ši knyga – itin reta. Truputį žinių apie ją suteikęs Karolis Estreicheris *Pergalės* nematė – ją aprašė, pasirėmęs šaltiniais [26, 362]. Jo amžininkas Arendas Buchholtzas išsamiai aprašė egzempliorių, buvusį Rygos miesto bibliotekoje [20, 276–277]. Šių žinių į savo sąvadą nebeperkėlė *XVII amžiaus Lietuvos lotyniškų knygų sąrašo* sudarytojai. Daugiau informacijos apie šią knygą suteikė Darius Antanavičius [18, 25–26]. Jo straipsnyje poema aptarta istoriografijos požiūriu ir pristatyta kaip vertingas Salaspilio mūšio šaltinis. Buchholtzo aprašytas egzempliorius išliko, jis kartu su dar vienu *Pergalės* egzemplioriumi šiandien saugomas Latvijos universiteto akademine bibliotekoje³.

Pergalės turinys aprėpia laikotarpį nuo 1582 m. Abiejų Tautų Respublikos ir Maskvos sudarytų paliaubų iki 1605 m. rugsėjo 27 d. įvykusio Salaspilio (Kirchholmo) mūšio. Kūrinio kompozicija nesudėtinga, pasakojimas sklendžia nuo vieno įvykio prie kito, kol, pasiekęs mūšio aprašymą, pratrūksta ir lyg vėtra nušvilpia iki baigiamosios dalies. Poemą pradeda ilga įžanga, kuria poetas kreipiasi į Melpomenę, Dievą ir karalių Zigmantą III (eil. 1–76). Toliau, eil. 77–510, apdainuojamas Salaspilio mūšis. Čia sumaniai įkomponuoti keli pasakojimą lėtinantys gražūs epizodai: eil. 303–367 Dauguvos upės dievas kreipiasi į užpuolikus švedus, pranašauja jiems pralaimėjimą ir pražūtį, o eil. 395–422 pasakotojas apibūdina Joną Karolį – pateikia

3 Elektroninę pastarojo kopiją LMA Vrublevskių bibliotekai nesavanaudiškai parūpino LUAB darbuotojai. Už tai jiems nuoširdžiai dėkoju.

jo žodinių paveikslą. Eil. 427–479 veržliai pavaizduotos kautynės, toliau – Karolio IX ir švedų pabėgimas. Poema baigiama Chodkevičiaus ir Rygos pašlovinimu (eil. 511–532).

Dėmesio nusipelno Jono Karolio portretas (eil. 395–422). Štai kokį saviškius į mūsų raginantį Chodkevičių išvydo *Pergalės* skaitytojai:

Chodkevičių karžygis, kuriam iš rimtuoliško veido
švietė vienodom dalim santūrios bei garbingos krūtinės
mielas orumas – toksai į puikybę laimėj nepuola
ir nepakrinka bėdoj, o takoskyroj tarp pabūgimo
ir įsiutimo smarkaus pasilieka vis – vyrus apjoja,
raitas ant žirgo, kuriam greitumu nusileidžia Pegasas,
nors tasai net Aušros skelbėją Atoną pralenkia.
Ir kaip atsidavimu žaibų gabentojui⁴ verda
smarkiai širdis, kada jis atkakliai prie pirmųjų medžioklių
pratina savo vaikus, aukštai iškilęs plasnoja,
čia juos siaurint ratus, aplink skraidydamas, moko,
čia pasileidžia pirmyn iš visų jėgų, kiek jų turi,
čia juos ragina sekt ir drąsos neprarasti be tėvo,
taip ir vadas širdim apmąsto viską ir vyrus
draugišku moko žodžiu, juos drąsina, kovai nuteikia:
„Ryžto, bičiuliai, dabar ir narsios širdies mums bestinga,
kad kiek skaičiumi jiems nusileidžiam, tiek šiandien išaugtų
mums pabudus narsa, o šlovės troškimas įkvėptų
ginklais darbuotis smarkiau, nes pavojuose jis tedidėja!
Lengvas triumfas – pigus! Ką iš priekio ateinantis šiurpas
neša ir per pavojus ką kritiškoj būklėje skiria,
tas ryškiausia šlove laimėjimus dvigubai puošia!
Būkit, bičiuliai, tikri: kaip anksčiau maloningai palaikė
mūsų žygius, taip dabar juos laimins ir remis Visagalis,
ir tuos priešų pleištus, tą jų visą tankiausią rikiuotę
leis išvaikyti galop geresnėj padėty atsidūrus!“ –
Įkandin vyrų šauksmai ir trimitų garsai nuvilnija,
ir kuo skardžiausias žirgų žvangimas sudrebina dangų.

Dėmesio verti kai kurie apdainuotų įvykių komentarai kūrinio paraštėse. Lap. A^{4v}–Br nurodoma, jog švedų generolas Joachimas Frydrichas Mansfeldas (1581-04-19–1623-04-23) Dauguvos žiotyse pasirodė 1605-08-01, turėdamas 35 laivus ir daug trierių. Tolesni jo veiksmai, apgulus iš pradžių Rygą, o paskui – Daugavgyrvą, apdainuoti kone padieniui. Jei patikima kita pastaba paraštėje, pats Karolis IX su likusiais švedų daliniais prie Mansfeldo prisidėjo rugsėjo 13 d. (lap. B^{2v}). Rugsėjo 16 d. (iš tiesų 26) vakare jis nusprendė pulti Kirchholmą tą dieną pasiekusius Chodkevičiaus pulkus (lap. B^{3v}). Anksti rytą švedai priėjo Kirchholmą ir išsirikio mūšiui ant kalvos, kur stovėjo pilies griuvėsiai (lap. Cr). Chodkevičiaus pajėgas sudarė 3 000, o Karolio IX – daugiau kaip 12 000 karių (lap. C^{2r}). Mūšis trukęs 2 valandas. Jame žuvę 8 903 švedai (lap. C^{3r}). Chodkevičius paėmė 56 priešo vėliavas ir 9 varinius pabūklus (lap. C^{3v}).

Plinijus buvo pirmasis, bet ne vienintelis poetas, lotyniškai apdainavęs šias kautynes. Tai padarė ir Laurencijus Bojeris (1561–1619-02-13) – kunigas, pedagogas ir gabus poetas. Galima sakyti, kad jis, įrašęs Chodkevičiaus vardą literatūros istorijon, išgarsino Joną Karolį, o Jonas Karolis išgarsino jį, nes suteikė progą įamžinti išpūdingą lietuvių pergalę. Daugiausia žinių apie šį autorių pateikęs Liudviko Piechniko liudijimu [42, 81–82], Bojeris gimė Stokholme, ten

4 Dangaus ir saulės paukštis erelis, nešiojęs Jupiterio žaibus.

išėjo pradžios mokslus. Vėliau mokėsi Prahoje, Olomouce, Krokuvoje ir Vilniuje. 1587 m. tapo Jėzaus Draugijos nariu, o 1598 m. buvo išventintas į kunigus. Dirbo įvairiose jėzuitų mokyklose; 1604–1610 m. Vilniaus akademijoje dėstė matematiką, poetiką, retoriką ir teologiją. Parašė ir savo bei savo mokinių vardais publikavo keletą poezijos kūrinių.

Karolomachija – didžiausias ir garsiausias Bojerio kūrinys (2145 eil.). Jame irgi apdainuojama LDK kariuomenės, vadovaujamos Jono Karolio Chodkevičiaus, pergalė prieš Karolio IX vadovaujamus švedų, vokiečių, prancūzų, škotų, olandų ir belgų pulkus, pasiekta ties Kirchholmu. Herojinės poemos siužetas teka tokia vaga: eil. 1–34 tenka įžangai, eil. 35–64 vaizduojama mūšio pabaiga ir iškilmės Rygoje, eil. 65–201 – Chodkevičiaus padėkos malda, eil. 202–235 – vėl grįžtama prie mūšio pabaigos ir iškilmės, eil. 236–367 deivė Dauguva (Dūna) pradeda pasakoti apie 1605 m. kampanijos pradžią, eil. 368–502 karalienė Kristina ragina Karolį IX pradėti karą, eil. 503–685 vaizduojama Rygos apgultis, eil. 686–919 – Jono Karolio žygis į Salaspilį, eil. 920–1098 – mūšio išvakarėse vykęs Karolio IX pokalbis su švedų karo vadais, eil. 1099–1158 Karolio IX žygis į Salaspilį, eil. 1159–1209 – pranašingas Chodkevičiaus sapnas, eil. 1210–1388 – jo pokalbis su bendražygiu Teodoru Lackiu, eil. 1389–1722 – kariuomenių sudėtis ir išdėstymas, eil. 1723–1911 – Salaspilio mūšis, eil. 1912–1934 – Karolio IX bėgimas, eil. 1935–2065 – Dauguvos pasakojimo pabaiga ir Chodkevičiaus pagerbimas, o eil. 2066–2145 – iškilmės Vilniuje⁵. Poetine išmone pasižymintis meninis audinys yra autentiškas ir tikroviškas. Šias jo ypatybes nurodęs D. Antanavičius pabrėžė, jog *Karolomachija* dėl jų vertintina kaip vertingas Salaspilio mūšio istoriografinis šaltinis [18, 27–29].

Jono Karolio portretą Bojeris herojinėje poemoje tapo įvairiais būdais. Vaizduodamas kautynių priešistorę, pačias kautynes ir kas vyko po jų, poetas ne tik labai tiksliai apibūdino įvykius, bet ir juos susiejo su dviejų antagonistų – lietuvių ir švedų kariuomenių vadų – charakteriais, jų dvasios ir būdo ypatybėmis. Karolis IX veikia, skatinamas godumo ir puikybės; karui jį sukursto erezija. Jonas Karolis veikia, skatinamas garbės, pareigos, dorybės ir drąsos. Pulti keleriopai galingesnį priešą jam padeda tvirtas katalikų tikėjimas, pamaldumas ir meilė Švč. Mergelei Marijai. Antagonistų veiksmus, jų būdą ir išvaizdą komentuoja lyriniai poemos herojai: švedų ir lietuvių vadai, upių ir jūros deivės Dūna, Gauja ir Baltė. Štai kokį Joną Karolį poetas pavaizdavo bendražygio Lackio lūpomis (eil. 1287–1302, 1316–1321; Benedikto Kazlausko vertimas, cituojama iš: [19, 109]):

„Vade, lietuvi narsus, tave, tavo vyrus karingus,
 Širdis bebaimės, drąsias tik dangiški šlovina žodžiai!
 Mena tavąjį vardą ir dešinę ranką galingą
 Žemė Panonijos: ją apgynei kadaise nuo turkų,
 Žemė moldavų: atmušt padėjai Mykolą žiaurų,
 Ten didžioji dalis trofėjų tau nuolat priklausė.
 Aš nenorėčiau primint, kokį vardą ir garbę turėjai
 Ir turi šitose šalyse. Aš manau, kad gerasis
 Lenkų ir švedų monarchas tave ne veltui paskyrė
 Šiems karams vadovaut ir Livonijos žemę valdyti,
 Vade žemaičių garsus, tau pavedė mūsų karalius
 Dorpat⁶ pilį valdyt ir to miesto būti globėju.
 Žvelk, iš tiesų štai dabar debesis jau didelis gresia
 Skaičium, beribe jėga, bet jį sutriuškinti gali
 Mažas lietuvių būrys, dievų globa pasiklojęs

⁵ Daugiau apie poemos ypatybes žr.: [38].

⁶ Dorpatas – dab. Tartu.

Ir Stanislovu mūs šventu, – jam skiriam šią dieną⁷.
 [...] Vade narsusis, šlovė tavo drąsiai, vyriškai širdžiai,
 Viskas žygiams narsiems teisingą pergalę lemia:
 Raiteliai drąsūs, žirgai, teisybė ir Dievas galiausiai.
 Ženk šventąjan karan. Dievai šį karą palaimins.
 Pirmas pulsiu kovon, net tu sulaikyt negalėsi,
 Pats uždegsiu kitus, širdy kovingumą įžiebsiu.“

Piešdamas Jono Karolio paveikslą, poetas pasitelkia Vergilijų, pirmiausia jo *Eneidą*⁸. Šioje herojinėje poemoje Chodkevičius apdovanotas tais bruožais, kurie būdingi Vergilijaus Enėjui. Pagrindinė abiejų dorybė yra *pietas*. Tai daugiareikšmis žodis: juo nusakomas ir dorybingumas, ir pareigingumas, ir teisingumas, ir dievotumas. Enėjaus *pietas* išreiškia savybes, kurias Vergilijus priskyrė idealiam žmogui. Toks paklūsta likimui, yra pavyzdingas šeimos narys, pagarbus mirusiesiems bei dievams ir dėmesingas bičiuliams. Chodkevičiaus *pietas* apima pamaldumą, šiltus santykius su bičiuliais, narsumą karo lauke, tvirtybę, narsą, teisingumą, pagarbą kritusiųjų palaikams ir kelias kitas savybes.

Karolomachijoje apibūdinta ir Chodkevičiaus išvaizda. Deivė Dauguva su Livonijos najadėmis audžia kilimą pergalei pažymėti. Jonas Karolis yra vienas iš jame pavaizduotų asmenų (eil. 2018–2022; B. Kazlauskos vertimas, cit. iš: [19, 149]):

Čia su ginklais puikiais stovės Chodkevičius, vadas,
 Kūno galingo, stipraus, pečių plačių, raumeningų;
 Rimtas, veido oraus, malonaus, bet kartu gana griežto;
 Jo kilmingam veide spinduliuoja dvasios didybė,
 Toji didybė darni, o šitas darnumas – toks retas.

Reikia pasakyti, kad tokio išsamaus ir įtaigaus Jono Karolio portreto mes nerandame jokiame kitame jam skirtame neolotyniškosios poezijos kūrinyje. Tiesa, dar vieno tokio esama, bet ne lotyniškai, o lenkiškai parašytoje Pranciškaus Malkotokelių giesmių poemoje *Karū su turkais ir Livonijoje balsas apie šlovingo atminimo Joną Karolį Chodkevičių* (1622¹, 1624², 1640³)⁹.

Nedaug žinių turime apie kitų dviejų herojinių poemų autorių Pilypą Middendorfą (Mittendorfą). Užsienio bibliotekų katalogai nurodo jį kilus iš Rygos. 1579–1581 m. jis studijavo Jenos universitete, vėliau, 1611–1614 m., buvo Rygos magistrato sekretorius¹⁰. 1581–1619 m. laikotarpiu paskelbė daugumą poezijos kūrinių.

Poemą *Ryga dėkoja šviesiausiam prakilniam ponui, Šklovo, Bychavo ir Mūšės grafiui Karoliui Chodkevičiui* (1611) parašyti paskatino baigiamieji 1609 m. Livonijos karo kampanijos įvykiai. Birželio pabaigoje prie Dauguvos žiočių pasirodė švedų laivynas, ketinęs suteikti paramą į švedų rankas dar 1608 m. patekusiai Daugavgyrvos tvirtovei. Kelią švedų laivams pastojė du fortai, stovėję abiejose Dauguvos pusėse, ir nedidelis jungtinis rygiečių bei lietuvių laivynas. Nepasisekus prasiveržti į Daugavgyrvą, švedai išplaukė į Taliną. Iš čia švedų kariuomenė, vadovaujama Joachimo Frydricho Mansfeldo, patraukė prie Pernu ir liepos 18 d. miestą bei pilį apsiautė.

7 Kirchholmo mūšis įvyko rugsėjo 27-ąją – šv. Stanislovui pašventą dieną.

8 Apie tai daugiau žr.: [38, 171–172].

9 Daugiau žr.: [36].

10 Remtasi: <https://kvk.bibliothek.kit.edu/view-title/index.php?katalog=K10PLUS&url=https%3A%2F%2Fopac.k10plus.de%2FDB%3D2.299%2FCHARSET%3DUTF-8%2FIMPLAND%3DY%2FLNG%3DDU%2FSRT%3DYOP%2FTTL%3D1%2FSET%3D1%2FPPNSET%3FPPN%3D1758969083%26PRS%3DHOL&signature=OTFEwKnUjd-s-moWUijXCaZPodUtxiIF3IYWZqSmyjts&showCoverImg=1> [žiūrėta 2021-06-17].

Sulaukęs pastiprinimo, Jonas Karolis rugpjūčio 22 d. iš stovyklos prie Daugavgrīvyos išžygiavo į pagalbą Pernu gynėjams. Rugpjūčio 31–rugsėjo 8 d. lietuviai keliose kautynėse sumušė švedus ir privertė Mansfeldą pasitraukti. Numatydamas, kad švedai trauksis link Rygos ir puls lietuvių stovyklą prie Daugavgrīvyos, Jonas Karolis su kariuomene nuskuba ten. Stovyklą jis pasiekė rugsėjo 28 ar 29 dieną. Veikiai ten pasirodė ir Mansfeldas. Spalio 6 d. įvyko mūšis, nulėmęs kampanijos baigtį: švedai buvo sumušti, Mansfeldas pabėgo, o tvirtovės įgula po kelių dienų pasidavė lietuviams [17, 230–262].

Poemą sudaro dvi dalys (180 ir 196 eil.). Pirma dalis pradedama įžanga (eil. 1–10); toliau, eil. 11–87, Ryga pasakoja, kaip prie Dauguvos žiočių atplaukia Mansfeldas, kaip Chodkevičius jį priverčia pasitraukti, kaip Mansfeldas apgula Pernu ir kaip ten sumušamas. Eil. 88–104 Ryga vaizduoja Pernu gyventojų džiaugsmą. Eil. 105–180 poetas Rygos lūpomis reiškia savo ištikimybę karaliui bei Jonui Karoliui, prašo karvedžio atsiimti Daugavgrīvą ir taip ją išvaduoti nuo priešų. Atsidėkodama Ryga žada išaukštinti Chodkevičių poetų kūriniais. Antra dalis irgi pradedama įžanga (eil. 1–10); toliau, eil. 11–87, Ryga papasakoja, kaip buvo sumuštas Mansfeldas ir susigrąžinta Daugavgrīva. Šiame epizode prisimintas ir Salaspilio mūšis (eil. 20–35). Eil. 88–115 Ryga aukština Chodkevičių ir jo dorybes, eil. 116–139 ji šlovina karvedį remiančio Dievo galybę. Eil. 140–159 ji primena, kad Dievas kadaise globojęs Jono Karolio tėvą Joną Jeronimaitį, ir jį pavaizduoja. Eil. 160–196 Ryga savo giesme įamžina Jono Karolio bei jo darbų atminimą, prašo Dievo skirti jam ilgą gyvenimą ir laiminti jo darbus. Taigi poemos siužetas gerai atspindi įvykių eigą, tačiau vien tuo autorius neapsiriboja. Kūrinyje esama kelių epizodų, kurie papildė žinomą Salaspilio mūšio vaizdą ir Jono Jeronimaitio portretą. Liaupsės Jonui Karoliui pilasi lyg iš gausybės rago, jos suteikia kūriniui garsaus, bet, deja, nesaikingo panegirinio skambesio.

Tą patį galima pasakyti apie kitą Middendorfo poemą *Livonija sveikina laimingai grįžusį šviesiausią prakilniausią poną, Šklovo, Bychavo ir Mūšės grafą Joną Karolį Chodkevičių* (1619). 1618–12–11 Deulino paliaubomis pasibaigus karalaičio Vladislavo žygiui į Maskvą, Jonas Karolis savo pulkus 1619 m. pradžioje parvedė į Lietuvą, o vėliau išvyko į Livoniją. Šiai progai ir skirta minėta nemažos apimties poema (527 eil.). Kaip ir ankstesnis kūrinys, ji neturi vieningo nuoseklaus siužeto. Be to, jai panaudoti paskiri poemos *Ryga dėkoja* epizodai. Tai matyti iš turinio ir poetinės kalbos. Antrasis Middendorfo kūrinys pradedamas įžanga (eil. 1–19), toliau (eil. 20–61) Livonija reiškia džiaugsmą, atvykus Chodkevičiui, grąžinusiam į kraštą taiką, saugumą ir gerovę; eil. 62–105 Apolonas ragina Mūzas pagerbti Joną Karolį, o poetams liepia jį įamžinti savo kūriniais; eil. 106–121 Livonija džiaugiasi Viltimi ir Taika, pakeitusiomis į gera krašto ir žmonių pavidalus; eil. 122–161 Apolonas, Kamenos ir poetai sveikina ir aukština Chodkevičių; eil. 162–205 Livonija sveikina ir aukština karalių Zigmantą III; eil. 206–309 Livonija atskirai išaukština Jono Karolio dorybes ir įvairiomis aplinkybėmis išryškėjusius jo būdo bruožus; eil. 310–337 Livonija prisimena ir pašlovina Joną Jeronimaitį; eil. 338–365 ji apdainuoja pergalę Salaspilio mūšyje, taip pat pamini kitus Jono Karolio laimėjimus – prie Kuoknesės, Paidės, Pernu bei Daugavgrīvyos; eil. 366–474 Livonija žada, kad poetai, kuriantys amžinumu alsuojančius kūrinius, nuolat šlovins Joną Karolį, o Apolonas bei Mūzos jį vainikuos nemariu vainiku; eil. 475–500 Livonija prašo Dievo Chodkevičiui skirti ilgą gyvenimą ir laiminti jo darbus, o eil. 501–527 ji Jono Karolio prašo maloningai priimti poemą. Nors ir nėra originali nei nauja, šandien ji nusipelno dėmesio kaip viena iš Jono Karolio gerbimo apraiškų.

Laidotuvių poezija. Antrai teminei grupei priklauso dvi poezijos knygos: Vilniaus akademijos studentų vardu išspausdintas *Schema parentalium summae spei adolescenti, illustrissimo domino d. Hieronymo Chrysostomo Chotkiewicz* (1614; *Aukščiausias viltis žadinusio šviesiausio pono Jeronimo Krizostomo Chodkevičiaus atminų vaizdas*) [11] ir Rapolo Skorulskio kartu

su kitais Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos studentais išleistas *Laurus immortalitatis ad illustrissimi d. d. Ioannis Caroli Chodkiewicz ... cenotaphium positum ab illustrissimo d. d. Ioanne Stanislao Sapieha ... in ecclesia Nesvisien[si] Societatis Iesu* (1621; *Nemirtingumo lauras, kurį Jėzaus Draugijos Nesvyžiaus bažnyčioje šviesiausias ponas Jonas Stanislovas Sapiega padėjo prie šviesiausio pono Jono Karolio Chodkevičiaus kenotafo*) [14].

Atminų vaizdu Vilniaus akademijos studentai pagerbė ankstyvą Jono Karolio sūnaus Jeronimo Krizostomo mirtį (1613-07-02). *Vaizdo* tekstai buvo parengti iki 1613-07-31, tačiau knyga išspausdinta po metų, kai Jonas Karolis laidojo sūnų Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčioje įrengtame šeimos mauzoliejuje. Mat iki tol karvedys nuo priešų saugojo prieš dvejus metus atsiimtą Smolenską.

Atminų vaizdas – savito žanro kūrinių rinkinys, skirtas apibūdinti atminų eigą ir jų turinį. Jį sudaro velionio pagerbimo iškilnių aprašas, apimantis pasakojimą apie jų eigą ir atminų metu deklamuotų poezijos kūrinių tekstus. Atsižvelgus į parateatrinių atminų pobūdį, šią knygą galima priskirti prie literatūrinių, tiksliau, – parateatrinių, emblemų rinkinių. *Vaizdą* sudaro dvi dalys. Pirmajai (lap. Bv–D³r) priklauso atminų įžanga, Šventosios Mišios, vieno atminų dalyvio pomirtinės Paskalos lūpomis apdainuotas velionio gyvenimas bei mirtis ir kelių bendramokslinių padeklamuotos sielvarto giesmės. Antroje (lap. D³r–E⁴v) vaizduojama laidotuvėms paruošta bažnyčia: pristatomas antkapinis paminklas su įrašu, pateikiamos trys antkapinės epitafijos, nusakomi Jono Karolio herbo vaizdučiai, taip pat Vytis ir deklamuojamos jų prasmės atskleidžiančios epigramos (lemons).

Dėmesio nusipelno ilga 222 eilučių elegija (lap. B²r–D²r). Ji įdėta į minėtos šimtarankio Giganto Enkelado sesers Paskalos (*Fama*) lūpas. Elegijos pradžioje Paskala baisesi beširde mirtimi, mini jos pasiimtus iškilnius Radvilų bei Pacų vyrus ir apgaili skriaudą, jos padarytą Chodkevičių šeimai (eil. 1–24). Žinia apie sūnaus mirtį nepalaužusi tėvo, kuris ir toliau narsiai kovojo su priešais. Be didžio narsumo, Jonas Karolis turįs ir kitų dorybių, iš kurių svarbiausia – didis pamaldumas. Jo skatinamas, Chodkevičius Kretingoje statąs bažnyčią Švč. Mergelei Marijai, o pranciškonams – naują vienuolyną. Bažnyčioje jau įrengtas mauzoliejus; jame jau ilsisi velionio broliukas Kazimieras, kartu tuoj bus paguldytas pats velionis, o vėliau atsiguls jo tėvas ir motina (eil. 25–88). Pastaroji – nepaprasto grožio, kilminga ir dorybinga moteris Sofija Meleckytė. Ji puikiai išauklėjo velionį sūnų, įpratino jį žengti dorybių keliu ir vengti ydų (eil. 89–106). Trumpai apibūdinusi jaunuolio dorybes, Paskala toliau išsamiai pasakoja apie jo mirtį: nurodo dieną, ligą (*febris* – karščiavimas, drugys) ir apsakoma paskutinės gyvenimo valandas (eil. 107–176). Pasakotojos žodžiais, po mirties Jeronimo Krizostomo siela patekusi į dangų, o žemėje pasiliko jį apverkianti Lietuva, jo gedintis karalaitis Vladislovas ir iš jo daug besitikėjusi Religija (eil. 177–222).

Štai kokį Jono Karolio portretą regime minėtame šios elegijos epizode (eil. 23–88):

Vai, nemoka mirties nei kilmė, nei turtai paveikti,
ginklai, altoriai šventi jos neįstengia palenkti!
Argi bėra kas tauriau nei Jono Karolio žygiai?
Ar kas doriau nei sūnus? Ar garbingiau nei mama?..
Vis tik bebaimė Klotò¹¹ jėga, atėmusi sūnų,
karo herojui didžiam jaukia pradėtus žygius.
Jaukia žygius, bet tik tiek! – Ji netrikdo plieninės jo dvasios:
pliekia ryžtingai minias priešų jis, kaip ir anksčiau.

11 Klotò – viena iš likimo deivių Moirų, Verpėja.

Tad pašlovintas būk už Achilo narsą, Herojau!
 Remiasi šiandien tavim krašto gerovė visa –
 ką tik daugel kitų kadaise sukūrė, tu saugai
 ir, kad tėvynėn kiti neįsiveržtu, žiūri.
 Kuo anksčiau buvo visam Epirui Timoleontas¹²
 kuo Atėnų žmonėms – Kononas ar jo sūnus¹³,
 tuo tu lietuviams esi, nenugalėtasis grafe, –
 stulpas, tvirtovė, tėvų žemės šviesa ir šlovė!
 Eik ir vardą visur tu Hektoro žygiais išgarsink! –
 Miršta grožis, kilmė, turtai, galia, sveikata;
 tik į aukštas žmonių dorybes, į didvyrių darbus
 ir atminimą jokių teisių neturi mirtis.
 Garsina tavo karus jau seniai manasis trimitas!
 Per visokiausias šalis lūpom žmonių sklisdama,
 tavo metų šlovė jau anapus ekliptikos skamba –
 tavo dorybes abu poliai pažįsta gerai!..
 Aš turėjau vilties, kad pasauliui dar apdainuosiu
 tavo sūnų, kuris tėvui prilygo grožiu.
 Bet rūstaširdė mirtis šią mano viltį sudaužė,
 kai jo gyvybės jaunos siūlą nukirpo staiga!
 Negailėstinga mirtie, palieki tu padugnes gyvus,
 o užtemdai deglus, skirtus dalykams didiems!
 Argi tu čia guli, Jeronimai, užpūstas degle?
 Buvo lietuvių šalis tavo šviesos apšviesta,
 kai lyg Faras¹⁴, kurio pagalbos blaškomas laivas
 laukia, šviete, o dabar užverstas žemėm guli!..
 Niekas: nei tavo tėvų dorybės, nei tavo gabumai
 ar dorovė, svarbu nepasirodė dievams.
 Ar koks herojus bėra, maldingesnis už tavąjį tėvą?
 Nesugadintą lig šiol gerbia tikėjimą jis! –
 Gerbia ir veja šalin tikėjimo harpijų būrį
 iš šveicarų arba vokiečių padugnių¹⁵.
 Jis – Žemaičių šalies seniūnas ir ginčų sprendėjas –
 savo įamžino ten vardą tvarių paminklu –
 įsteigė miestą ir jam Karolštato – Karoliopolio –
 suteikė vardą; anksčiau buvo jisai Kretinga.
 Ten jis didingus akmens namus pastatė vienuoliams
 (tavo, Pranciškau, šventa regula remiasi jie!),
 o prie vienuolių namų – dar didingo fasado bažnyčią,
 kur su saviškiais ir pats amžino poilsio guls.
 Jo jaunesnis sūnus Kazimieras ilsis jau šičia;
 tu, vyresnėli, savus kaulus ištiesi šalia.
 Skirti šventajai šiai ar kitai tarnystei Olimpui
 lėmus, kol dar nebuvai gimęs, žadėjo tėvai.
 Mirčiai slenkant artyn tau šį pažadą priminė tėvas
 žodžiais tokiais: „Ar bijai, mano sūneli, mirties?
 Tu nebijok jos, sūnau! Mes tave paskyrėm seniausiai
 dangui ir keliui, kuris veda tiesiai dangun.“

12 Timoleontas – Korinto (jam priklausė Epiras) karvedys, 345 m. pr. Kr. padėjęs sirakūziečiams nuversti negailėstingą tiraną Dionisiją Jaunesnįjį ir Sirakūzuose įvedęs nuosaikią demokratiją. Gero valdovo, tautos tėvo simbolis.

13 Kononas (m. 392 m. pr. Kr.) – Atėnų karvedys, pasižymėjęs baigiamaisiais Peloponeso karo metais.

14 Minimas Faro salos švyturys, vienas iš septynių senovės pasaulio stebuklų.

15 Orig.: *Faece Gebenniaca, Leucoreaque satas [Harpyias]* – pagimdytas Ženevos ir Vitenbergo atmatų.

Dar tuomet, kai buvai nešiojamas motinos įsčių,
 mudu su tavo mama Dievui paskyrėm tave,
 kad tu gyventum su tais, kurie tikėjimo meilę
 kelia aukščiau už turtus. Buvo džiugi tai diena,
 Motinai Dievo skirta,¹⁶ tad netrukus jai teksiantis visas
 atlygis grįš, nes tikiu: prieglobstį tau ji suteiks!“ –
 Tu žiūrėjai smagus, kol tėvas kalbėjo; pabaigęs
 jis nusisuko ir tuoj verkdamas kėlėsi eit.
 Tėvui einant šalin, tu dar mėginai suturėti
 jį silpnomis jėgomis, bet jau nebesulaikei...

Tam pačiam parateatrinių emblemų rinkinio žanrui priklauso antra grupinė laidotuvių tematikos knyga *Nemirtingumo lauras*. Ja Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos studentai pagerbė Jono Karolio žentą LDK didįjį maršalą Joną Stanislovą Sapiegą (1589-10-25–1635-04-10), 1622 m. Nesvyžiaus bažnyčioje surengusį uošvio atminų iškilmę. Šiame leidinyje išsamiai nušviečiama iškilmės eiga ir jos turinys. Knygą sudaro dedikacija maršalui (lap. A²r–A³v) ir trys dalys, pavadintos „Apolono lauru“ (lap. A⁴r–C³r), „Kapitolijaus lauru“ (C³r–Ev) ir „Himnagiedžiu lauru“ (lap. Ev–F³v). Pirmą dalį pradeda trys epitafijos; dvi iš jų yra labai svarbios, nes jose nurodytas Chodkevičiaus amžius mirties metu – 50 metų (*anno aetatis L*; lap. A⁴v, B²r). Toliau aukštindami Chodkevičiaus dorybes ir pergales, gedulą eilėmis reiškia Lenkijos Erelis, Lietuvos Vytis ir velionio herbinis Grifas (I emblema), Sapiegos herbinė Strėlė (II emblema), kitos abiejuose herbuose pavaizduotos būtybės: Pasaga, Kryžius, Strėlė (III emblema), galop atsižvelgus į dvibūčio Grifo reikšmes (erelio dalis jį siejanti su dangumi, o liūto – su žeme), įvertinamas Chodkevičiaus gyvenimas ir laimėjimai. Antra dalis irgi pradeda epitafija. Toliau keisdami vienas kitą, studentai deklamuoja odes ir epigramas, skirtas reikšmingiausioms Jono Karolio karinėms pergalems. Trečia dalis – sudėtinė. Iš pradžių vienas atminų dalyvis pasako gražią kalbą apie velionį. Joje išaukštinama viena Chodkevičiaus dorybė – stipri, karšta, begalinė tėvynės meilė, visada vedusi jį į pergales. Kalbą užbaigia herojinis himnas, pabrėžiantis, kokia didelė laimė žmogui mirti šlovinga, o ne tingia mirtimi (*non tarde, sed gloriose mori felicitas est*). Atminus tęsė kunigo pamokslas. Paskui šeši gedulo drabužiais vilkėję jaunuoliai ant Chodkevičiaus kenotafo užkabino pergalių vainikus. Apeigų pabaigoje buvo padeklamuota elegija, apibendrinusi Jono Karolio gyvenimą, žygius ir jo mirtį. Knygos pabaigoje pasakotojas kreipėsi į Sapiegą, ragindamas jį šį leidinį papildyti – pasitelkus dailininką, parengti stemų vaizdus ir jais iliustruotis knygos puslapius.

Štai kokį Joną Karolį vaizduoja baigiamoji elegija (lap. F²r–F³v):

Pas vainikuotus sistrus¹⁷ tekeliaus epinikijai džiugūs –
 vien tik elegija čia liūdnas lyras telankys
 ir Heraklio narsa bei darbai išgarsėjusį vyrą
 teapraudos, ir juodom skraistėm apdengs jo namus!
 Vai, giminės pažiba ir Senato stulpas pargriuvo,
 griuvo tavo šalies, Lechai, tvirta kolona!
 Mirė tas vadas, kurio bijojo sultono stovyklos
 ir kuris visuomet gąsdino švedų liūtes!

16 Greičiausiai minima kovo 25-oji, Apreiškimo Švč. Mergelėi Marijai diena. Tą patį titulą turi Jono Karolio funduota bažnyčia Kretingoje.

17 Sistras – tarškalas, barškynė, naudota per Izidės iškilmes, vėliau – per kitų pagonių dievų apeigas.

Pelnęs erelių¹⁸ tiek daug, tiek daug išgainiojęs liūčių,
 nežinomybėn mirties priverstas žengti patsai.
 Regis, kad karo šlovė, išmintis, galybė, trofėjai,
 garsas, grožis, garbė ščia mirė su juo.
 Viską savo nagais sunaikino beširdė Lachesė¹⁹ –
 mūšių grožybę ir jo narso pagerbimus!
 Vai, kur Karolis – ta tėvynės viltis paskutinė,
 kai jai vėl kyla baisi turkų ir švedų grėsmė?!
 Vai, kaip rauda jina! Tavo laidotuvės, karo vade,
 šiandien pavirto žaizdom nebeužgyjančiom jai.
 Savo jėgom naikina tu jos krokodiliškus priešus –
 josios išganymui tu arka didinga buvai.
 Bet parodęs ką tik fatališką meilę tėvynei,
 amžiams užgesinai savo gyvybės šviesas.
 Likus be tavo saugos ir be atramos, jau tėvynė
 tėvą apverkia dabar, vado gedi nūnai...
 Bet kad dejonė skaudi neišrautų širdy dėkingumo,
 paliepė meilė šilta vadą priminti visiems.
 Mirusiojo palaikams ir jo kapui ji pagarbą reiškia –
 rožėm, pynėm iš žiedų kapą dabina visad.
 Gyvas tu nusipelnei ir laurų, ir aukso vainiko;
 Karoli, tu Vakarų vilnos²⁰ vertas buvai!
 Vertas, kad tau Belona²¹ dovanotų triumfų daugybę,
 vertas, kad deivė Taika klotų tau vien tik kedrus²²!
 Raudanti žemė tėvų ant tavo antkapio juodo
 ašaras beria, prie jų deda gausius vainikus²³.
 Pats jų daugybę pelnei Livonijos žemėj, tad šiandien
 tu, nugalėtojai, juos, savo uždirbtus, priimk!
 Tartu, nenuolankios svetimiems Rygos, o ir Pernu
 miestai atneša čia tau apgulos vainikus.
 Kircholmo lankos, krauju pagirdytos sočiai raudonu,
 lauro iš Delfų kalnų pynę deda prie jo.
 Daugavgyvyvos pilis, iš švedų būrių išvaduota,
 sienos puikiu vainiku grafą pagerbia po to.
 Talinas, karo veiksmų išvargintas, padovanoja
 aukso vainiką didžiam vadui už gautus triumfus.
 Su paslėpta ugnimi atakavęs priešą laivynas
 tau gabena laivų mūšio trofėją dabar.
 Valmieros mūrai aukšti, didysis Karoli, tavo
 garbei skiria nūnai pynę iš lapų žalių.
 Priešus išguldžius prie jų, daug tūkstančių kritusių kūnų
 tau sugražino galop laiką taikingiems darbams.
 Spaudžia laimingu nykščiu pindama tau mirtų vainiką
 Paidė, ne kartą kiaurai permerкта kraujo lietum.

18 Ereliis čia – karinio dalinio ar kariuomenės vėliava.

19 Viena iš likimo deivių Moirų.

20 Orig.: *Hesperio vellere* [*dignus eras*]. Greičiausiai minimas Aukso vilnos ordinas, elitinė Europos riterių organizacija, kurios nariai, be kitų, buvo Zigmantas III Vaza ir Vladislovas IV Vaza.

21 Karo deivė.

22 Orig.: *cui Pax sterneret una Cedros*. Kedro medis buvo laikomas amžinybės simboliu.

23 Antroje elegijos dalyje vaizduojama, kaip miestai ir pilys, prie kurių Jonas Karolis pelnė įsimintinų pergalių, neša ir deda prie jo antkapio vainikus. Jų, nupintų iš tikrų arba aukso lapų, būta įvairių. Auksiniu stovyklos vainiku būdavo apdovanojamas pirmasis, įsiveržęs į priešą stovyklą, auksiniu sienos vainiku – pirmasis, užkopęs ant priešų įtvirtinimų, auksiniu laivų vainiku – pirmasis, įsiveržęs į priešą laivą ir pan.

Paidėje švedai tuščiai kelių pasitraukti ieškojo –
 įveikti keturi tūkstančiai vyrų tenai.
 Riša ir tvirtina tau vainiką iš purpuro ūglių
 įveiktas savo bėdų pulkas maskvėnų suktų...
 Čia atsisakė kraštai už tavo, narsiausiasis vade,
 nuopelnus karo didžius pinti toliau vainikus.
 Vis dėlto šitie darbai, kuriuos paaukojai tėvynei,
 didis vade, dabar dangiškų Pesto²⁴ gėlių
 ir Eliziejaus skaisčių našlaičių bei rožių jau laukia,
 nors ir aukurus puls Mėnuo klastingas šventus²⁵.
 Dangiška palmė tau teks, už vargus dėl tėvynės pelnyta!
 Pavasarinio želmens ji nestokos niekuomet,
 vysti jos niekada neprivers nesuskaitomi metai
 ir žiema niekuomet jai šalčiu nepakenks!

Sveikinimų poezija. Keturios poezijos knygos sudaro sveikinimų teminę grupę. Tai Alberto Skoraveco *Fausta gratulatio in exoptatissima Hieronymi Chodkiewicz natalitia, filii illustris ac magnifici domini, d. Ioannis Caroli Chodkiewicz* (1598; *Laimingas sveikinimas, gimus be galo lauktam šviesaus ir prakilnaus pono, p. Jono Karolio Chodkevičiaus sūnui Jeronimui*) [12] ir *Illustri ac magnifico domino d. Ioannis Carolo Chodkiewicz ... faeliciter auspicanti generalem capitaneatum Samogitiae etc. etc. poema gratulatorium* (1599; *Sveikinimo giesmė šviesiam ir prakilniam ponui, p. Jonui Karoliui Chodkevičiui, laimingai pradedančiam eiti Žemaičių seniūno ir t. t. pareigas*) [13], Jono Horskio *Ποιημάτων honorarium, novo palatino Viln. illustrissimo domino Ioanni Carolo Chodkiewicz* (1617; *Pagarbos poemėlė naujajam Vilniaus vaivadai, šviesiausiam ponui, p. Jonui Karoliui Chodkevičiui*) [3] ir Petro Kazimiero Lackio *Septem Chodkiewiczii heroes exercitus Lithuani ac duces ill. Christophorum Chodkiewicz palatinum Vilnensem etc. Vilnam ingredientem gratulatione excipientes* (1642; *Septyni herojai Chodkevičiai, Lietuvos kariuomenės vadai, sveikinantys Vilniun įžengiantį Vilniaus vaivadą ir t. t. Kristupą Chodkevičių*) [4].

Apie pirmų dviejų poezijos knygų autorių Albertą Skoravečą kol kas galime pasakyti tik tiek, kad jis 1598–1599 m. studijavo Vilniaus jėzuitų akademijoje. Pirmoji iš dviejų jo knygų – *Laimingas sveikinimas* – skirta pagerbti jaunuosius tėvus ir jų artimiausius gimines, gimus pirmagimiui Jonui Jeronimui Krizostomui. Knygą sudaro poetinė dedikacija „Prakilniausiai ir garsiausiai ponų Chodkevičių šeimai“ (20 eil.), poema „Herojiškas sveikinimas Jeronimo Chodkevičiaus gimimo šventei“ (163 eil.), dvi elegijos: „Šviesiam ir prakilniam ponui Jeronimui Chodkevičiui, Vilniaus kaštelionui ir t. t.“ (12 eil.) ir „Šviesiam ir prakilniam ponui Aleksandriui Chodkevičiui, Mūšės ir Šklovo grafui ir t. t.“ (14 eil.), taip pat Jono Jeronimo Krizostomo gimimo datą (1598-07-15) žymintis dveilis „Eteostichas“.

Su Jono Karolio asmeniu ir šeima sietini du pirmieji kūriniai: dedikacija ir poema. Maloniai nuteikia išradingas dedikacijos turinys. Lemties įstatymai (*leges fatorum*) ginčijasi, kuri žmonių gentis nusipelno palikuonių: ta, kuri jų turi, ar ta, kuri neturi. Ginčą išsprendžia lemties valdytojas (*Rector fatorum*): palikuonio nusipelno ne bevaikis ir ne aukštai iškilęs asmuo, bet tasai, kurį puošianti dorybė, kuris kitus pranoksta dievų gerbimu ir kuris myli tėvynę bei jos gerovę. Tokia yra Chodkevičių giminė, todėl jai skiriamas naujagimis. Tarus šiuos lemtingus žodžius, jauniems Chodkevičiams gimsta kūdikis.

Kai Skoravecas rašė *Laimingą sveikinimą*, Jonas Karolis tebuvo LDK pataurininkis, tiesa, spėjęs pasižymėti lenkų kariuomenės kovose prieš sukilusius kazokus. Vieno ir kito buvo per-

24 Pestas – Pietų Italijoje graikų įkurtas miestas. Romėnų poetai jį garsino kaip rožynų vietą.

25 Minimi musulmonai. Jonas Karolis mirė Chotyno mūšio su turkais metu; mūšis tęsėsi dar kelias dienas po jo mirties.

nelyg maža poemos „Herojiškas sveikinimas Jeronimo Chodkevičiaus gimimo šventei“ siužetui. Galbūt dėl šios priežasties poema jo nė neturi. Jos pradžioje pasakotojas ragina Joną Karolį džiaugtis (eil. 1–14), nes saugų uostą laimingai pasiekė laivas su brangiu kroviniu – palikuonimi, už kurį privalu dėkoti Dievui, Jį aukštinti ir šlovinti (eil. 15–43). Pasakotojas vaizduoja glėby kūdikį laikančios motinos džiaugsmą, lygina jį su puikius pasėlius reginčio ir gausų javų derlių nuimančio žemdirbio džiugesiu (eil. 44–66). Šviesų įspūdį pasakotojas toliau stiprina, minėdamas besidžiaugiantį Jono Karolio pusbrolių Vilniaus kaštelioną Jeronimą (eil. 67–71), brolių Aleksandrą (eil. 72–79) ir apgailėdamas, kad to džiaugsmo nesulaukė prieš trejus metus miręs dėdė Žemaičių seniūnas Jurgis Jurgaitis (eil. 80–89). Trumpam užslinkusį gedulo šešėlį nuveja džiaugsmu pratrūkę Lietuvos kilmingieji (eil. 90–96) ir Vilniaus akademija (eil. 97–108). Pasakotojas kreipiasi į kūdikį Jeronimą Krizostomą ir ragina jį laimingai augti (eil. 109–121). Pabaigoje jis vėl atsigręžia į Joną Karolį, linki, kad jo sūnus dorybėmis prilygtų Antikos herojams, karaliams bei karvedžiams ir kad gyvenime jis sektų Lietuvos bei Lenkijos valdovų pavyzdžiais (eil. 122–163). Kaip parodė anksčiau aptartas *Atminų vaizdas*, šiam linkėjimui nebuvo lemta išsipildyti: Jeronimas Krizostomas mirė, sulaukęs penkiolikos.

Kitoje Skoravenco knygoje *Sveikinimo giesmė* išspausdinta „Giesmė“ – nedidelės apimties kūrinys (110 eil.). Jos siužetas nesudėtingas. Mirus Žemaičių seniūnui Stanislovui Radvilai (1559-05-12–1599-03-19), „didikų balsai“ šias pareigas skyrė Jonui Karoliui „ir jį tėvo namuos ant senelio kėdės pasodino“ (eil. 1–9; minimi Žemaičių seniūnai Jeronimas (1515–1561-12) ir Jonas (apie 1537–1579-08-04) Chodkevičiai). Poemos pradžioje sumaniai apibūdinta seniūno pareigų skyrimo Chodkevičiui data: jos jam buvo suteiktos, Saulei įžengus į Vėžio žvaigždyną (Chodkevičius Žemaičių seniūnu buvo nominuotas 1599-07-19). Tai sužinojęs, Nemunas, „kuriam paklūsta kiekvienas upokšnis, kiek jų žemaičių laukus iš versmėtų šaltinių vagoja“, Žemaitijos upių nimfoms apdainuoja Joną Karolį, linki jam sėkmingai ginti tėvynę ir toli išvyti jos priešus (eil. 10–101). Pabaigoje poetas nurodo giesmės sukūrimo priežastį: istorijos Mūza Klėjo jam liepusi apdainuoti Joną Karolį, kad apie jį sužinotų būsimo kartos (eil. 102–110).

Dėmesio vertas poetiškas jauno Jono Karolio biografijos apdainavimas (eil. 42–85):

Senio žila išmintis ir subrendusio vyro narsumas,
 orūs asmens papročiai ir mokyto žvilgsnio malonė –
 tai pranašavo jame nuo pat ankstyvos jo vaikystės.
 Koks jis man buvo brangus, kai dar buvo visai mažutėlis!
 Tarsi mairūnas, kuris saulingam darželyje stiebias,
 kai jį gausiom pastangom išradinga gražuolė mergaitė
 puoseli savo džiaugsmams ir saikingai vandeniu girdo,
 o jįsai pamažėl vis gražesnis kyla į orą
 ir aplinkui save vis stipresnį kvapą paskleidžia,
 lygiai taip stiebės viršun šis berniukas nuo pat kūdikio metų.

Apdovanojo savom dovanom jį tada Pijerietės²⁶:
 davė kitarą, raštus, Apolono rašytus, ir laurą,
 o pats Marsas savais jį ginklais apmokė naudotis.
 Didis berniuk! Ir kiekisyk gi Vilnius regėjo, kaip ginklais
 ten netikrais mankštinies, kaip tramdai žaboklėmis žirgą,
 skriejantį vėju laukais ar sukantį ratas po rato,
 kaip paspaudęs aukštai į orą jį priverti šokti!
 Toks Polukas kada, toks buvo Kastoras, skraidęs

26 Pijerietės – Mūzos.

linksmas ant žirgo taip pat!.. Esi tu sparnuotas Persėjas –
didis vyras, kurį taip praminė pavergtos žemės!²⁷

Ar man minėti, kaip jis, iš vaiko metų išaugęs,
greitai senųjų tėvų išbandytom pėdom nuskubėjo
ir į aukštas didžios narsos viršūnes pakilo?

Kiek nuo žemės smailė Trinakrijos²⁸ Etnos pakilus
ar Kaukazas, žvaigždėm vainikuotas Atlaso gūbris,
tiek ir Chodkevičius virš bendraamžių buvo iškilęs:
niekas nepralenkė jo ar moksle, ar susigrumti
reikalui kalaviju ar galinga ietim prispyrus.

Šitai turtinga dvasia ir darbais jo susižavėjęs,
šiandien sarmatų žemes laimingai valdantis viešpats
teikė iškelti aukščiau reikšmingais titulais vyrą –
jį padarė garsiu ir į skaisčių išvedė šviesą,
nes jam sarmatų šalies valdovo patauriu ir jo
raitelių pulko vadu maloningai leido puikuotis,²⁹
nors jo skruostus gležnus dar pirmoji barzda vos dabino.
Toks savo metuos jaunos Oktavijus buvo kadaise,
buvo ir Kasijus toks, kai tėvynę draskomą gynė,
ir dar tas, kam vardu nugalėta Kartagina virto.³⁰

Tė sau šlovę gausiom gėrybėm pelnosi kitos
upės: geltonas smiltis tegu sau Paktolas ridena,³¹
Reinas plūsta žuvim, o vynuogienojais – Dunojus,
te vandeninga Vysla prekes sau iš užsienio plukdo –
Nemunui nepaprasta šlovė tegu atitenka ši amžiams:
gauti iš Chodkevičių giminės sau vadus ir globėjus!

Jono Horskio *Pagarbos poemėlė* įamžino kitą reikšmingą Chodkevičiaus gyvenimo įvykį –
Vilniaus vaivados pareigų suteiktį (nominuotas 1616-06-28) ir iškilmingą jo įžengimą į sostinė
nę (greičiausiai 1617-03-25). 299 eilučių kūrinys aprėpia pusmečio įvykius, skaičiuojant nuo
1616 m. rudens lygiadienio iki naujojo vaivados pagerbimo iškilmės Vilniuje. Po kreipimosi
į Vilnių ir pagyrų spaudos staklėms bei spausdinimo menui (eil. 1–24), pasakotojas šviesiais
tonais vaizduoja lygiadienio šventę (eil. 25–37). Jos fone pasigirsta kontrastingas liūdinčios „lie-
tuvų Respublikos“ balsas: valstybė gedi dviejų svarbiausių pareigūnų (eil. 38–85). 1615-10-22
Paduvoje mirė Vilniaus vyskupas Benediktas Vaina (g. apie 1556; Vilniaus vyskupas nuo 1600),
o 1616-02-28 Nesvyžiuje Viešpačiui sielą atidavė Vilniaus vaivada Mikalojus Kristupas Radvi-
la Našlaitėlis (g. 1549-08-02; Vilniaus vaivada nuo 1604). Lietuva kreipiasi paguodos į Dievą,
o šis jai atsiuncia erelį ir per jį praneša apie būsimus įvykius: per šventą Martyną savo katedron

27 Kastoras ir Polukas (graikų Polideukas) – Dzeuso sūnūs dvyiniai, atlikę daug atmintinų žygių. Garsėjo kaip žirgų tram-
dytojai. Kaip dievai garbinti ir graikų, ir romėnų. Persėjas – Dzeuso ir Argo karaliaus Akrisijo dukters Danajės sūnus.
Gavęs iš Atėnės veidrodi, iš Hermio – pjautuvą, o iš nimfų – sparnuotus sandalus, kepurę, paverčiančią žmogų nematomu,
ir maišelį, nukirto gorgonei Medūzai, savo žvilgsniu vertusiai gyvas būtybes akmenimis, galvą. Paskutinis tik užuomina
paminėtas asmuo – frankų karalius Karolis Didysis (747-04-02–814-01-28), vienas iškiliausių Vakarų pasaulio valdovų.
Šiuo vardu poemos autorius savo kūrinyje vadina Chodkevičių.

28 Kitas Antikos laikais vartotas Sicilijos pavadinimas.

29 Vieta rodo lenkų puoselėtos sarmatizmo teorijos įtaką, nes Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaro pareigybę poetas priskiria
sarmatų (lenkų) karaliui. Ldk pataurininkiu Chodkevičius tapo 1596 m. (48, 635; ankstyvieji biografai: Naruševičius ir
kt., šio fakto nemini). Tais pačiais metais, malšinant Stepano Nalivaikos sukilimą, lenkų kariuomenės vadas Stanislovas
Žółkiewskis jam pavedė vadovauti raitelių pulkui (40, 18–19).

30 Minimi Romos valstybės veikėjai ir karvedžiai, jaunystėje pasiekę garsių pergalių: Gajus Oktavijus (geriau žinomas kaip
Gajus Julijus Cezaris Oktavianas Augustas, 63 m. pr. Kr.–14 m. po Kr.), Gajus Kasijus Longinas (87–42 m. pr. Kr.) ir
Publijus Kornelijus Scipionas Afrikietis Vyresnysis (235–183 m. pr. Kr.).

31 Paktolas – upė Lidijoje, garsėjusi joje randamu auksu.

įžengs naujas vyskupas Eustachijus Valavičius (1572–1630-01-09), o kitų metų pavasarį į sostinę atvyks naujas vaivada Jonas Karolis (eil. 86–141). Lietuvos Respublika apsidžiaugia ir surengia naujo vyskupo ingresso (eil. 142–161) ir naujo vaivados sutikimo (eil. 162–291) iškilnę. Kūrinys baigiamas kreipimusi į Chodkevičių (eil. 292–299).

Daug kas *Pagarbos poemėleje* stebina. Čia randame, regis, pirmą Lietuvos neolotyniškoje literatūroje spaudos staklių ir spausdinimo meno aprašymą. Horskis itin savitai pradeda savo kūrinį. Užuoat aukštines Mūzas ar kreipęsis įkvėpimo į Apoloną, jis pareiškia, kad tik spaudos staklės ir knyga užtikrina herojų atminimą (eil. 5–24):

Šitas aukštų pareigų nusipelnęs herojus – tai Jonas Karolis, Chodkevičių didžios giminės garsenybė, vertas pagerbti spaudos menu ar kedru nemirtingu, nes nei édrūnė trandis, nei puvėsis joks jo nepuola!

Kas tai per kedras? – Spaudos mašina, puikiausias dalykas, tavo, Gutenbergai, nemirtingas garsus išradimas! Kai paspaudus presu ant ištroškusio popieriaus lapo sepija amžiams raidės bei žodžius įspaudžia kalbingus ir nuo mokslingų lentų jau paleidžia išvargtą tomą – perduoda lygiai visiems šį jėgų reikalaujantį meną, leidžia vaikaičiams narsius herojų darbus pranokti ar bent lygiom pastangom visuos pavojuos jais sekti.

Šlovinti vertas variu ir lūpom išprususiom mene! Tavo paišai ir juodi aliejuoti dažai kultūringiems protams gimdys nuolatos ir teiks įsimintiną šviesą! Vienas suteiks garbės, kurios joks lauras neduoda, mums šiomis eilėmis, nes esi pats ir kedras, ir lauras! Duosi gyvent šioms eilėms!.. Ir tegu nedaili mūsų Mūza, bet pasiruošus užtai palydai, kuria iškilmingai Vilnius vaivadą lydės į savo Pergamą³², paploti!

Poemoje apdainuota derliaus ėmimo pabaigtuvių šventė – irgi naujas dalykas Lietuvos neolotyniškoje literatūroje (eil. 25–34):

Laikui atėjus, kada ir dienai, ir nakčiai po lygiai ant svarstyklių lėkštės minučių Helijas deda, metą Antarkties kraštams pavasario skirdamas gražų, trynė rankas Lietuvos žemdirbiai, jau derlių nuėmę (skurdų sėjėjams tada dovanojo jį vasaros karščiai),³³ – vaisiais džiaugės naujais ir savo šventėje kaušus prie Cicerono menkų kepinų³⁴ lenktyniaudami kėlė ir linksmus ratelius skraidino mediniais pūtikliais, leidžiant birbynėms garsus iš odinio pripūsto maišo.

Įdomiu ir kultūros istorijos požiūriu vertingu galima laikyti vyskupo ingresso aprašymą (eil. 145–161). Dar įdomesni ir vertingesni yra naujo vaivados sutikimo vaizdai (eil. 173–274). Nors poetas labai įmantriai nurodo iškilnės dieną: „Stojo lauktoji diena, kai Helės nešėjas jau Febą |

32 Taip vadinta Trojos pilis ir pati Troja. Čia – Vilniaus pilis.

33 Apdainuojamas rudens lygiadienis abiejuose Žemės pusrutuliuose, daugiau vietos skiriant lietuvių valstiečių lygiadienio šventei: tradiciniam gėrimui, valgiui, apeiginiam šokiui ir muzikavimui dūdmaišiu.

34 Orig.: *Ad Ciceronaeas placentas*, pažodžiui „prie ciceroniškų bandelių (ar paplotėlių, blynų)“. Cicerono vardas minimas, reiškiant paprastumą.

dukart po dvylikakart parų per žvaigždes buvo vedęs“, galima manyti tai atsitikus per Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai iškilnę (kovo 25 d.). Žengiantį rūmuosna vaivadą išradin-gai pasveikino Akademijos studentai (eil. 180–190): liaupsių Chodkevičiui negailėjo ant paky-los sustojusios Kamenos su Palade, personifikuota Drąsa, Marsas, Heraklis, Marso jaunimas ir Paskala. Chodkevičius žengė išpuošta gatve, o rūmuose „su didžiausia šlove įvairiom emblemom vaivados | darbus ir karo žygius įamžino dainių kūryba“. Tada vaivadą pasveikino burmistras Tomas Digonis (toks pareigūnas minimas 1592–1627 m. dokumentuose), pasodino jį į krėslą, įteikė buožę ir padovanojo didžiulę menišką taurę (eil. 196–274). Jos šonus puošė tėvo Jono Jeronimaičio pasiekimai: tarnystė imperatoriui Karoliui V ir grafo herbo suteiktis (eil. 211–220), taip pat svarbiausi Jono Karolio gyvenimo įvykiai ir laimėtos pergalės: Žemaičių seniūno ir lauko etmono pareigos, pergalė 1600-10-20 mūšyje ties Bukovu prieš Moldavijos ir Valaki-jos gospodarių Mykolą Stiprujų, toliau – pergalė 1601-06-23 prie Kuoknesės, Tartu užėmimas 1603-04-13, pergalė 1604-09-25 mūšyje prie Paidės, Pernu užėmimas 1609-02-28–03-01, o spa-lio 8 ar 9 d. – Daugavgyvyos pilies susigrąžinimas. Suprantama, daugiau vietos šiame epizode paskirta Jono Karolio pergalei 1605-09-27 prie Kirchholmo (Salaspilio). Paskutiniuose vaiz-duose buvo įamžintas Smolensko užėmimas 1611-06-14 ir vadovavimas ATR kariuomenei prie Maskvos 1611–1612 metais. Paskutinėse eilutėse lietuvių Respublika linki Chodkevičiui sėk-mės ir pergalių, lydint jį Maskvą valdovo sosto užimti susiruošusį karalaitį Vladislavą.

Dėl visų išvardytų turinio ypatybių *Pagarbos poemėlė* nusipelno ne tik aukštos vietos Lietu-vos neolotyniškosios poezijos rūmuose, bet ir šių dienų skaitytojų dėmesio.

Paskutinis šiai teminei grupei priskirtas kūrinys išspausdintas Vilniaus akademijos retorikos studento Petro Kazimiero Lackio (m. prieš 1656-11-12, žr.: [50, 173]) panegirikų rinkinyje, pavadintame *Septyni herojai Chodkevičiai, Lietuvos kariuomenės vadai*. Juo Vilniaus jėzuitų akademija pagerbė jį sostinę iškilmingai įžengusį naują Vilniaus vaivadą Kristupą Chodkevičių (m. 1652-10-03; vaivada nominuotas prieš 1642-07-13, žr.: [51, 195]). Jis buvo pasveikintas sep-tynių (iš tiesų – penkių) karo pergalėmis išgarsėjusių Chodkevičių lūpomis. Naują vaivadą pa-negirine epigrama pagerbė tėvas, Vilniaus kaštelionas Jeronimas Jurgaitis (1560–1617-09-08), triskart (kaip Šventosios Romos Imperijos grafas ir LDK maršalas, kaip Vilniaus kaštelionas ir kaip Žemaičių seniūnas bei Livonijos administratorius) – pusbrolio Jono Karolio tėvas Jonas Jeronimaitis (apie 1537–1579-08-04), po kartą – protėvis Vitebsko vaivada (seniūnas) Jonas (Ivanas, apie 1420–1484), kitas dėdė Vilniaus kaštelionas Grigalius Aleksandrakis (apie 1505–1572-11-09 ar 1573-11-19) ir pusbrolis Vilniaus vaivada Jonas Karolis. Kiekvieno iš jų paveikslą Lackis nutapė septyniomis alkajine strofa parašytomis odėmis. Jonui Karoliui skirta paskuti-nė – septintoji [4, lap. Er–v]³⁵. Pasakotojas kreipiasi į skaitytojus, ragindamas ne skūstis tuščiai greit prabėgančiu gyvenimu, o jį įprasminti žygiais ir pergalėmis, kaip tai padaręs Jonas Karolis. Šis karvedys sumušė turkus ir nuo jų apgynė tėvynę Lenkiją, pasižymėjo pergalėmis Maskvos vals-tybėje ir Livonijoje, todėl pelnė nemarią šlovę. Odę palydinčiame dveilyje Jonas Karolis ragina jaunąjį giminaitį žengti per metus bei amžius ir prie senovinės savo šlovės pridėti naujų titulų.

Dėkojimo už suteiktis poezija. Paskutinei teminei grupei priklauso keli kūriniai, 1619–1621 m. išspausdinti dviejose knygelėse: *Obsequium gratitudinis illustrissimo d. Ioanni Carolo Chodkiewicz ... ab Apolline Crosensi persolutum* (1619; *Nuolanki padėka, šviesiausiajam ponui p. Jonui Karoliui Chodkevičiui sukurta Kražių Apolono*) [9]³⁶ ir *Sacra lithothesis in prima templi*

35 Įdomu tai, kad ją lydinčiame proziniame tekste nurodytas Jono Karolio amžius: 60 metų kariautojas (*sexaginta annorum bellator*).

36 Poemos tekstas kartu su vertimu į lietuvių kalbą perspausdintas Eugenijos Ulčinaitės parengtoje publikacijoje, žr.: [44, 540–575].

Magnae Virgini Matri dedicati erectione a patribus Collegii Crosensis Societatis Iesu, liberalitate illustrissimi domini d. Ioannis Caroli Chodkiewicz ... fundati auspiciato celebrata ab eiusdem Collegii Chodkieviciani studiosa iuventute descripta (1621; *Akmens pašventinimas, pradedant Didžiajai Mergelei Motinai skirtos bažnyčios, funduotos šviesiausiojo pono p. Jono Karolio Chodkevičiaus dosnumu, statybą, iškilmingai atšvęstas Jėzaus Draugijos Kražių kolegijos tėvų ir aprašytas tos pačios Chodkevičiaus kolegijos studijuojančio jaunimo*) [10]³⁷. Visi jie sukurti vieno asmens – Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus (Maciej Kazimierz Sarbiewski, 1595-02-24–1640-04-24), 1617–1619 m. Kražių kolegijoje dėsciusio poetiką³⁸. 1614 m. Jonas Karolis parėmė Žemaičių vyskupo Mikalojaus Paco (1570–1624-09-06) pastangas įkurti Kražiuose kolegiją ir jai užrašė 7 ūkius. 1616-09-18 ji pradėjo veiklą laikinuose mediniuose namuose. Kertinį naujo mūrinio pastato akmenį 1618 m. pašventino Paco įpėdinis vyskupas Stanislovas Kiška (1584–1626-02-13); 1621 m. jis pašventino ir kertinį kolegijos bažnyčios akmenį [35, 41–42]. Šiems įvykiams jamžinti ir skirtos abi minėtos knygelės.

Išmonė, įmantrumas ir paveikumas būdingi poemos *Nuolanki padėka* siužetui. Deivė Gracija kreipiasi į Kražių Apoloną, ragindama deramai padėkoti kolegiją fundavusiam Chodkevičiui (eil. 1–13). Tuo metu Kražiuose vyksta gyvūnų teismas: karalius Grifas sprendžia paukščių ir žvėrių bylas ir skiria kaltiesiems bausmes (eil. 14–58). Apolonas kreipiasi į karalių, pamini Chodkevičiaus nuopelnus ir paprašo gyvūnų pagalbos: tegul karalius jiems liepia keliauti į savus kraštus ir iš ten pargabenti brangių medžiagų paminklo statybai. Karalius pasielgia, kaip paprašytas (eil. 59–202). Paukščiai ir žvėrys skuba į savo kraštus ir į Kražius sunėša, kas tuose kraštuose vertingiausia (eil. 203–265). Apolonas kreipiasi į Mūzą Istoriją, prašydamas padėti pastatyti paminklą. Tada jis ima skambinti kitara, ir medžiagos pačios sugula į tris piramides – dėkingumo Chodkevičiui paminklą (eil. 266–302). Deivė Šlovė Apolonui apsako, kas pavaizduota ant kiekvienos piramidės. Ant pirmosios regėti Chodkevičiaus vaikystė, jaunystė ir mokslai, ant antrosios – pirmieji karo žygiai, ant paskutinės – svarbiausios pergalės, pasiektos 1600–1609 m. Livonijos kare, ir Smolensko užėmimas 1611-06-14 (eil. 302–422).

Sarbievijus poemos meninį pasaulį kuria drąsiais ryškiais potėpiais. Siekdamas nustebinti skaitytoją, jis pasitelkia ne vieną antikinį mitą, mini daug senovės dievų ir herojų. Estetinį įspūdį dar sustiprina veikėjų kalbos; prie to prisideda ir gausios stilistinės priemonės bei paslėptomis citatomis ar užuominomis primenami romėnų poetai. Tai turėjo veikti anų laikų skaitytojus. Šiandien šią jauno Sarbievijaus poemėlę dera minėti dėl Kražių apdainavimo [23, 50–51]. Pasakiškame kraštovaizdyje, kuriame telpa dievai ir deivės, paukščiai, žvėrys ir kitos pasakiškos būtybės, nesunku atpažinti realius miestelio objektus: Medžiokalnį, Šaltinį, Kražantės slėnį ir už upės ant kalvelės iškilusius kolegijos mūrus. Tai – vienas iš pirmųjų meninių šio miestelio vaizdų. Už jį turime dėkoti ir Sarbievijui, ir Chodkevičiui.

Jo suteiktą Kražių jėzuitams jamžino dar viena proginės poezijos knyga, pavadinta *Akmens pašventinimu*. Sarbievijus joje apmąsto keturias Chodkevičiaus dorybes: pamaldumą, dosnumą, teisingumą ir tvirtybę. Kiekviena iš jų pavaizduota emblema, paaiškinta dviem epigramomis ir išaukštinta ode. Pirmoje odėje, pavadintoje „Vietovės apsauga ir ypatinga bažnyčios globa pavedama Didžiajai Mergelei Motinai“, poetas kviečia į Kražius atvykti Švč. Mergelelę Mariją ir savo globon paimti naująją šventovę ir Žemaitiją. Eilėraščio pabaigoje lyrinis herojus skelbia apie dangiškosios globėjos atvykimą, taip pabrėždamas, kad Chodkevičius pamaldumu pelnė dangaus paramą kare su turkais. Antroje odėje, pavadintoje „Ypatingas šviesiausiojo Fundatoriaus dosnumas itin šventu tikslu“, poetas Chodkevičiaus dorybę apdainuoja, pasitelkęs turtus plukdančios

37 Leidinio tekstai perspausdinti kartu su tyrimu, vertimu į lietuvių kalbą, komentarais ir faksimile Skirmantės Šarkauskienės publikacijoje, žr.: [43]. Akmens pašventinimo emblemas aptarė Jolita Liškevičienė, žr.: [32; 33, 160–163; 34, 102–106].

38 Dėl šių kūrinių priskyrimo Sarbievijui daugiau žr.: [39, 292–294].

upės įvaizdį. Pastarajam pasitarnavo jo herbe esantis Korčakas, žymintis tris upes. Sarbievijaus žodžiais, iš fundatoriaus širdies trykštantis šaltinis trimis vagomis plukdąs gėrybes žmonėms, tėvynei ir Dievui. Trečiojoje, pavadintoje „Šviesiausiajam Fundatoriui pažadama geriausiojo ir galingiausiojo Dievo ir Mergelės Motinos pagalba prieš turkus“, Sarbievijus prašo Dievo apginti tėvynę nuo priešų, o Švč. Mergelės – suteikti stiprybės jai namus fundavusiam karvedžiui ir jėgų – jo vedamiems pulkams. Ketvirtojoje, pavadintoje „Reikia laiminti kertinį akmenį ir nuolat mels-tis Dievui už šviesiausiąjį Fundatorių“, poetas ragina greičiau iškilti bažnyčią, vaizduoja joje auko-jamas Mišias ir kunigo bei tikinčiųjų maldas už Chodkevičių. Eilėraštis papildo paskutinę emb-lemą, kurioje pavaizduota iš mūšio grįžtanti kariuomenė, vedama pergalingo karo vado. Prieš karius pavaizduota Švč. Mergelė Marija, laikanti svarstyklės. Ant vienos jų lėkštės padėtos dvi palmės šakos, ant kitos – du kalavijai. Svarstyklės rodo lygų abiejų daiktų svorį. Tuo pasakoma, kad kova buvo verta pergalės [32, 38].

Šios keturios dorybės skaitytojui pirštu prikišamai rodė ypatingą Chodkevičiaus statusą. Išnagrinėjusi *Akmens pašventinimo* emblemas, Liškevičienė įtaigiai atskleidė Sarbievijaus kny-gos grafikos kūrinį, tuo pačiu – ir jų sąsajas su odėmis. Pirmoje *Akmens pašventinimo* emblemoje, pavadintoje *Pietas* (Pamaldumas), keliama dangiškosios globos tema. Ją išreiškia ir du įrašai (*Supera imis opitulatur* – „Aukštybės globoja žmones“ ir *Ima Superis gratantur* – „Žmonės dėkoja aukštybėms“) bei dvi epigramos (*Tibi militat aether* – „Tavo pusėje kovoja dan-gus“ ir *Superis mortalia curae* – „Aukštybės rūpinasi mirtingaisiais“). Antroje emblemoje *Libe-ralitas* (Dosnumas) vaizduojamas malonės fontanas. Dosnumo temą įprasmina du įrašai (*Non spargit, sed rigat* – „Ne taško, bet drėkina“ ir *Munus in authorem redit* – „Dovana grįžta dovano-tojui“) bei kitos dvi epigramos (*Larga manus liquido torrentior amne* – „Dosni ranka dosnesnė už trykštantį šaltinį“ ir *Sibi, Patriae, Deo* – „Sau, Tėvynei, Dievui“). Trečioje emblemoje *Iustitia* (Teisingumas) pavaizduota iš dangaus kyšanti šarvuota ranka (dangaus pagalbos simbolis, die-viškojo teisingumo ženklas), Grifas su kalaviju ir karvedys, tariantis lemtingus žodžius: „Šis ka-lavijas man priešus suskaičiuos“. Teisingumą įprasmina du įrašai (*Nos numerus sumus* – „Mes esa-me gausūs“ bei *Numerabo vos in gladio. Isaias 65* – „Suskaičiuosiu jus kalaviju. Iz 65, 12“) ir dar dvi epigramos (*Potest dubias ferro distinguere lites* – „Gali kalaviju išspręsti pavojingus ginčus“ ir *Non viribus, sed numero* – „Ne jėgomis, bet gausumu“). Ketvirtoje emblemoje *Fortitudo* (Tvirtybė) pavaizduotas Chodkevičius, po pergalingo mūšio grįžtantis tėvynėn, kur jį pasitinka Švč. Mergelė Marija. Kūrinio prasmes išryškina du įrašai (*Sic nostra spes librantur* – „Taip pasve-riama mūsų viltis“ bei *In nos Mars et victoria nutant* – „Mums palankus Marsas ir pergalė“) ir dvi epigramos (*Premunt aequam Mars et victoria lancem* – „Vienodai svarstyklės spaudžia Marsas ir pergalė“ ir *Sub gravi ense palma levis* – „Sunkus kalavijas lengvai pelno pergalę“) [34, 102–104].

Akmens pašventinime pagarsintai poeto pranašystei nebuvo lemta išsipildyti: Chodkevi-čius iš Chotyno negrįžo. Vis dėlto šiam proginiam kūrinii, tiksliau, keturioms jo odėms, buvo lemta pergyventi ir poetą, ir Chodkevičiaus gintą valstybę. Mat, kiek pagedavęs, jas Sarbie-vijus įtraukė į savo *Lyrikos* knygą, nuo 1625 m. spausdinamą ir verčiamą iki pat šių dienų. Pir-masis eilėraštis virto *Lyrikos* antros knygos 11 ode „Palaimintajai Mergelei Motinai, kai Jonas Karolis Chodkevičius, ruošdamasis žygiuoti prieš Bizantijos imperatorių Osmaną, jai pastatė bažnyčią“, antrasis – antros knygos 17 ode „Apolonui, kuriam dera apdainuoti imperatoriaus dosnumo puikybę“, trečiasis – epodžių knygos 16 epode „Jonui Karoliu Chodkevičiui, Vilniaus vaivada ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kariuomenės vadui, geriausiojo ir galingiausiojo Dievo ir Palaimintosios Mergelės Marijos pagalbą žada“, o ketvirtasis – *Lyrikos* trečios knygos 27 ode „Pirmojo akmens dėjimas, kai Jonas Karolis Chodkevičius, ruošdamasis į žygį prieš turkų imperatorių Osmaną, pradėjo statyti Mergelės Marijos bažnyčią prie Kražių Jėzaus Draugijos kolegijos“.

Paprastumu, o ne įmantrumu žavi paskutinė odė „Reikia laiminti kertinį akmenį ir nuolat melstis Dievui už šviesiausių Fundatorių“. Dėl šviesios nuotaikos ir paveikumo ją verta pacituoti visą (vertė Rita Katinaitė, cit. iš: [44, 243–247, nelyg. p.]):

Antai kaip saulėj blykčioja dedamas
dangaus valia į pamatą būsimo
šventųjų rūmo, į kurį jie
leisis iš skliauto, akmuo kertinis.

Nė olimpiečių nešurmuliudavo
tokia gausybė, kai susirinkdavo
pagerbt Korinto Griausmavaldžio
ir pasirungti į Istmą graikai.

O, marmurinis būste, gyventojams
dangaus aukštybių skirtas esi. Tavy
gyvens ir Motina didžioji,
ir visas pulkas šventųjų amžiais.

Riedėk laimingai ir nusileisk į pat
gelmes tamsiąsias žemės, nes į tave
turės kolonomis tvirtosiom
remtis visa šventykla didinga.

Ateis diena – čia, prieš atnašaudamas
aukas, į švęstą vandenį panardins
rankas ir negailės nei dangui,
nei aukurams atnašų šventųjų

koks nors garbingo luomo garbus narys.
Džiaugsmingą dieną veidą nušvitusį
atgręš į altorius, apžvelgs ir
minią didžiulę giedru žvilgsniu jis.

Po to, pakilęs virš paprastų žmonių,
iškels į dangų šventąją dovaną,
kuriai ir sausuma, ir jūros,
šėlti paliovusios, nusilenkia.

Žyniai, sutviskę purpuro apdaru!
Žvaigždynai jūsų maldai neliks kurti,
kai melsitės už karo vadą
Karolį ir jo karius, už juos kai

šventiesiems mielą auką aukosite,
nes savo viltį patiki jums jisai
ir jūsų lūpoms; jis tėvynei
ir Griausmavaldžiui ginklus aukoja.

Te jūsų maldos karą, kurs atslenka
nuo Propontidės, padeda sustabdyt,
klastingą aistrą ir geloną,
baisų, tarytum angis nuodinga.

O iki tol te Karolis vežimu
greituoju Marso mūšin skubės, tegu
pulkus belaisvių masagetų
jis parsives prabangiam triumfui.

Tegu lydės šį karvedį pagarbių
kviritų Meilė, Nuopelnų didelis
būrys ir apšlakstytais kraujo
purpuru ginklais Šlovė ir Džiaugsmas.

Baigiant Jono Karolio paveikslą ir jo atminimą jamžinusių poezijos knygų apžvalgą, tenka apgailestauti: ne visi XVII amžiaus leidiniai pasiekė XXI amžių – kai kurios žinome vien iš bibliografinių sąvadų ir mokslinės literatūros. Iš tokių dera nurodyti Benediktui Daugirdui priskiriamą laidotuvių poezijos rinkinį *Cupressolaurus* (1622; *Kiparislauris*) [2], galbūt dar Tomo Požeckio *Florilegium* (1636; *Žiedų rinkimas*) [8]. Sprendžiant iš pavadinimų ir trumpų aptarimų, šiuose rinkiniuose būta tinkančių mūsų temai poezijos kūrinių.

Neolotyniškosios poezijos kūriniuose nutapytas Jono Karolio portretas gerai atliepia Baroko žmogaus idealą. Ryškiausi Chodkevičiaus bruožai, apdainuoti aptartuose eilėraščiuose ir poemose: pamaldumas, tvirtybė, narsa, teisingumas, dosnumas, išmintis, tikėjimas, tėvynės meilė ir kiti, atliepia krikščionių riteriui (*miles Christianus*) būdingas dorybes. Tad Jonas Karolis vaizduotas kaip krikščionis riteris, tai yra kaip Baroko žmogaus idealas. Tokia idealaus vyro samprata remiasi ilgaamžė Europos literatūros tradicija. Jos ištakos siekia Antiką, pirmiausia Vergilijų ir jo *Eneidą*. Tokia yra pirma šio darbo išvada.

Kita išvada išplaukia iš apžvelgtų kūrinių turinio. Išlikusiose neolotyniškosiose poemose, elegijose ir epigramose nupieštas Jono Karolio paveikslas yra išsamus, ryškus ir įsimenantis. Kiekvienos iš keturių teminių poezijos grupių kūriniai didįjį karvedį, valstybės veikėją, mecenatą ir šeimos tėvą nušviečia iš įvairių pusių, papildoma savitomis detalėmis. Ir jie, ir kiti kūriniai, taip pat vienalaikiai dokumentai: laišakai bei dienoraščiai, biografijos, tyrimai ir monografijos, šiandien mums leidžia garsiai ištarti: Jonas Karolis yra Lietuvai Dievo duotas taleris.

Nežinomas dailininkas.
Jonas Karolis Chodkevičius.
XVII a. Tapyba ant drobės. LNM T-222

Vilnius XVI a. Iš: Georg Hogenberg, Franz Braun. *Civitates orbis terrarum*. T. 3. Köln, [1572–1618]. LMAVB RSS K-727

Kražiai XIX a. Iš: Ignatas Bušinskis. *Krože: ich przeszłość i stan obecny*. Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1872. LMAVB RSS L-19/594

Livonijos: Kuršo bei Žiemgalos, ir Žemaitijos žemėlapis su pažymėtomis mūsų vietomis. *La Curlande Duché et Semigalle autrefois de la Livonie. La Samogitie Duché en Lituanie*. A Paris: chez l'auteur, 1659. LMAVB RSS K-850

Paduva XVI a. Iš: Georg Hogenberg, Franz Braun. *Cities of the World=Civitates orbis terrarum*. Ed. Stephen Füssel. Köln [etc.]: Taschen, 2008. VUB Kp 299

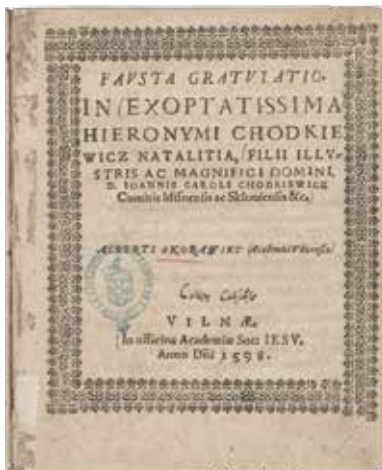

Ingolštatas 1642 m. Iš: Cornelis Danckerts. *Historis oft waerachtich verhael van den gantschen toestant van oorlooge soo die ghevoert is in Duitschlandt*. Amsterdam: Danckaertz, 1642. Bavarijos valst. b-ka (Miunchenas) Hbks/X 3 v

Nežinomas dailininkas. *Aciarum inter Carolum Svecici principem et Johannem Carolum Chodkiewitz Polonici exercitus campiductorem 2. idea*: [Salaspilio mūšis]. Apie 1605. Forschungsbibliothek Gotha Opp gr² 3/9 (250)

Johanas Christophas Brotze. *Prospect der Stadt Rigas ums Jahr 1650*: [Ryga 1650 m.]. 1771. Latvijos un-to akad. b-ka (Ryga) BM04059A

Albertas Skoravėcas. *Laimingas sveikinimas gimus be galo lauktam... Jono Karolio Chodkevičiaus sūnui Jeronimui*. Vilnae: in officina Academiae Soc[ietatis] Iesu, 1598. Lenkijos nac. b-ka (Varšuva) SD XVI.Qu.25

Albertas Skoravėcas. *Sveikinimo giesmė... Jonui Karoliui Chodkevičiui, laimingai pradedančiam eiti Žemaičių seniūno ir t. t. pareigas*. Vilnae, 1599. Švedijos nac. b-ka (Stokholmas) F. 1700 2010 b

Jonas Horskis. *Pagarbos poemėle naujajam Vilniaus vaivadaui, šviesiausiam ponui, p. Jonui Karoliui Chodkevičiui*. Vilnae: in typographeo Acad[emico] S. I., [1617]. Jogailos un-to b-ka (Krokuva) St. Dr. 1555 I

Petras Kazimieras Lackis. *Septyni herojai Chodkevičiai, Lietuvos kariuomenės vadai, sveikinantys Vilniun įžengiantį Vilniaus vaivadą ir t. t. Kristupą Chodkevičių*. [Vilnae: typis Academicis S. I.], 1642. VUB III 10847

Motiejus Kazimieras Sarbievijus. *Nuolanki padėka, šviesiausiam ponui p. Jonui Karoliui Chodkevičiui sukurta Kražių Apolono*. Vilnae: typis Academ. Societatis Iesu, 1619. LMAVB RSS L-17/35

Motiejus Kazimieras Sarbievijus. *Akmens pašventinimas, pradedant Didžiąjai Mergelei Motinai skirtos bažnyčios, funduotos... Jono Karolio Chodkevičiaus dosnumu, statybą*. Vilnae: typis Academicis Societatis Iesu, 1621. LMAVB RSS L-17/98

ŠALTINIAI

1. BOJERIS, Laurencijus. *Carolomachia, qua felix victoria, ope Divina, auspiciis serenissimi et poten[tissimi] Sigismundi III. Poloniae et Sveciae regis ... per ill[ustrissim]um d. Ioan[em] Carolum Chodkiewiczium comitem in Szklów et Bychow ... de Carolo duce Sudermanniae s. r. m. perduelli V. Kalend[as] Octob[res] a. D. 1605. in Livonia sub Kyrkholmum reportata, narratur, seren[issimo] principi Wladislao.* A Christophoro Zawisza [i. e. Laurentio Boiero], in alma Vilnensi Academia Societ[atis] Iesu, studioso d. d. Vilnae: typis Academicis S. I. Thomas Lewicki, 1606. [76] p.: herbas, inic., vinj. Naudotasi LMAVB egz.: L-17/44.
2. DAUGIRDAS, Benediktas. *Cupressolaurus ill[ustrissim]o d[omi]no Joanni Carolo Chodkiewicz palatino Vilnensi ... funebri ipsius die.* A studiosa juventute collegii Luceoriensis Soc. Jesu oblata anno 1622. Zamosci: in typographia Academica, 1622. [20] p. Aprašyta pagal: [24, 179–180]. Žr. dar: [15, 75–76].
3. HORSKIS, Jonas. *Ποιμᾶτιον honorarium, novo palatino Viln. illustrissimo domino Ioanni Carolo Chodkiewicz ... novam suae dignitatis sedem auspicato primum adeunti, cognatae observantiae ergo d. d. Academicus humaniorum literarum cultor, Ioannes Horski, anno Domini [1617].* Vilnae: in typographeo Acad[emico] S. I., [1617]. [17] p.: herbas, inic., vinj. Naudotasi Jogailos u-to b-kos egz.: St. Dr. 1555 I.
4. LACKIS, Petras Kazimieras. *Septem Chodkiewiczii Heroes exercitus Lithuanici duces illustrissimum ac magnificu[m] d[omi]num d. Christophorum Chodkiewicz palatinum Vilnensem ... solenni pompa ad capesendos palatinatus Vilnensis fasces Vilnam ingredientem suis sub tentoriis gratulatione excipiunt. Quam Petrus Casimirus Lacki, castellanides Samogitiae ... calamo complexus, eidem illustrissimo palatino Vilnensi tota Academia applaudente d. d. anno Domini M. DC. XLII.* [Vilnae: typis Academicis S. I.], 1642. [33] p.: frontisp., inic., vinj. Naudotasi VUB egz.: III 10847.
5. MIDDENDORF, Philipp. *Illust[rissi]mo et mag[nifi]co Heroi ac d[omi]no d[omi]no Carolo Chodkiewicz comiti in Sklow et Bichow de Mysza ... de Parnavae obsidione soluta Dunamundaque recepta hostibus caesis et profligatis Riga gratulatu.* Autore Philippo Mittendorffio. Rigae Livonum: typis Nicolai Mollini, 1611. [16] p.: inic., vinj. Naudotasi Latvijos nac. b-kos egz.: RBS/728.
6. MIDDENDORF, Philipp. *Ill[ustrissim]o et mag[nifi]co Heroi ac domino dn. Iohanni Carolo Chodkiewicz comiti in Schlow et Bichow de Missa ... Livonia reditum foelicem gratulatur.* Autore Philippo Mittendorffio. Rigae Livonum: Nicolaus Mollinus excudebat, 1619. [24] p.: inic., vinj. Naudotasi Saksonijos krašto, valstybės ir un-to b-kos egz.: Lit. Lat. reca. 377,16.
7. PLINIUS, Basilius. *Victoria, quam iuvante Deo Optimo Maximo serenissimi et invictissimi Sigismundi III regis Poloniae et Sveciae etc. exercitus duce illustrissimo et fortissimo Iohanne Carolo Chotkevicio adversus Carolum Sudermaniae, Nerich et Wermlandiae duces ... prope Kerkholmum 17 Septembris anno 1605 obtinuerunt.* Rigae, [1605]. [32] p. Naudotasi Latvijos un-to akad. b-kos egz.: D1/5-2.
8. POŽECKIS, Tomas. *Florilegium in quo heroica et lyrica poesi celebrantur decora familiae Chodkiewiczorum et Pacorum.* Vilnae, 1636. Aprašyta pagal: [26, 93]. Žr. dar: [15, 192].
9. SARBIEVIJUS, Motiejus Kazimieras. *Obsequium gratitudinis illustrissimo d. Ioanni Carolo Chodkiewicz, palatino Vilnensi ...* Ab Apolline Crosensi persolutum, atq[ue] a gymnasio Crosensi collegii Chodkiewicziani Societatis Iesu tanquam munificentissimo erectori oblatum. Vilnae: typis Academ. Societatis Iesu, 1619. [35] p.: herbas, iliustr., vinj. Naudotasi LMAVB egz.: L-17/35.
10. SARBIEVIJUS, Motiejus Kazimieras. *Sacra lithothesis in prima templi Magnae Virgini Matri dedicati erectione a patribus collegii Crosensis Societatis Iesu, liberalitate illustrissimi domini d. Ioannis Caroli Chodkiewicz palatini Vilnensis ... fundati auspicio celebrata, ab eiusde[m] collegii Chodkiewicziani studiosa iuventute descripta, et honori eiusde[m] liberalissimi fundatoris oblata.* Vilnae: typis Academicis Societatis Iesu, 1621. [24] p.: herbas, iliustr., inic., vinj. Naudotasi LMAVB egz.: L-17/98.
11. *Schema parentalium summae spei adolescenti, illustrissimo domino d. Hieronymo Chrysostomo Chotkiewicz.* A studiosa iuventute Academiae Vilnensis Societatis Iesu, pridie Calendas Aug. anno 1613. datorum, per eandem, ad diem funebris pompae expansum, maestoque illius parenti, illust[rissi]mo ac magnifico d. d. Ioanni Carolo Chotkiewicz comiti in Bychow, Szklów, et Mysza ... consecratum. Vilnae: apud Iosephum Karcanum, 1614. [28] p.: herbas, vinj. Naudotasi LMAVB egz.: L-17/184.

12. SKORAVECAS, Albertas. *Fausta gratulatio in exoptatissima Hieronymi Chodkiewicz natalitia, filii illustris ac magnifici domini, d. Ioannis Caroli Chodkiewicz comitis Misnensis ac Sklouiensis etc.* Alberti Skorawiec Academici Vilmensis. Vilnae: in officina Academiae Soc[ietatis] Iesu, 1598. [11] p. Naudotasi Lenkijos nac. b-kos egz.: SD XVI.Qu.25.
13. SKORAVECAS, Albertas. *Illustri ac magnifico domino d. Ioanni Carolo Chodkiewicz comiti in Sklow et Mysz, baroni in Bychovv faeliciter auspicanti generalem capitaneatum Samogitiae etc. etc. poema gratulatorium.* Albertus Skorawiec, Academicus Vilmensis officiose offert. Vilnae, 1599. [8] p.: vinj. Naudotasi Švedijos nac. b-kos egz.: F. 1700 2010 b.
14. SKORULSKIS, Rapolas, et al. *Laurus immortalitatis ad illustrissimi d. d. Ioannis Caroli Chodkiewicz comitis in Szklów Mysz et Bychow ... cenotaphium positum ab illustrissimo d. d. Ioanne Stanislaio Sapieha M. D. L. arachi-marschalco ... in ecclesia Nesvisien[si] Societatis Iesu.* [Vilnae: typis Academicis S. I., 1622]. [46] p.: herbas, iliustr., vinj. Naudotasi Lenkijos nac. b-kos egz.: SD XVII.3.1122.

LITERATŪRA

15. *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas = Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi septimi decimi.* Sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998. 345 p. (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 8). ISBN 9986-513-52-9.
16. ANTANAVIČIUS, Darius. Jonas Karolis Chodkevičius: kelias į karvedžio šlovę. Istoriko įvadas. In: MALKOTAS, Pranciškus. *Karų su turkais ir Livonijoje balsas apie šlovingo atminimo Joną Karolį Chodkevičių.* Parengė Darius Antanavičius, et al. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowe, 2016, p. 7–26. Tas pat lenkų k., p. 27–46. ISBN 978-83-62622-29-0.
17. ANTANAVIČIUS, Darius. *Lietuvio bajoro „Dešimtmetis Livonijos karas“ (1610 m.) ir jo autorius.* Vilnius: Žara, 2006. 296 p.: iliustr. ISBN 9986-34-154-X.
18. ANTANAVIČIUS, Darius. Znane i nieznanne źródła do kampanii Kircholmskiej w 1605 roku. In: *Wójny północne w XVI–XVIII wieku: w czterechsetlecie bitwy pod Kircholmem.* Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu; Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2007, p. 23–41. ISBN 978-83-87639-95-2.
19. BOJERIS, Laurencijus. *Karolomachija = Carolomachia.* Iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas. Vilnius: Vaga, 1992. 188 p.: fotokop. ISBN 5-415-00084-4.
20. BUCHHOLTZ, Arend. *Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga, 1588–1888:* Festschrift der Buchdrucker Rigas zur Erinnerung an die vor 300 Jahren erfolgte Einführung der Buchdruckerkunst in Riga. Riga: Müllersche Buchdruckerei, 1890. 377 p., 7 iliustr. lap.: inic.
21. CHACHAJ, Marian. O dacie urodzenia i o edukacji Jana Karola Chodkiewicza. In: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku).* Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014, p. 49–58. ISBN 978-83-7181-850-9.
22. CHEMPEREK, Dariusz. Jan Karol Chodkiewicz – miles Christianus i obrońca ojczyzny. Wstęp historycznoliteracki. In: MALKOTAS, Pranciškus. *Karų su turkais ir Livonijoje balsas apie šlovingo atminimo Joną Karolį Chodkevičių.* Parengė Darius Antanavičius, et al. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowe, 2016, p. 47–60. Tas pat lietuvių k., p. 61–73. ISBN 978-83-62622-29-0.
23. DAUJOTYTĖ, Viktorija. Kražių poetinis kraštovaizdis. In: *Kražiai amžių sandūroje.* Sudarytojai: Juozas Girdzijauskas, Aistė Virbickaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 50–51. (Acta Academiae Artium Vilmensis, t. 36).
24. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995.* Opracował Ludwik Grzebień przy współpracy zespołu jezuitów. Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996. 888 p.: iliustr., žml. ISBN 83-7097-293-4.
25. ESTREICHER, Karol. *Bibliografia Polska.* Kraków: czcionkami drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1896. T. 14. VIII, 590 p.
26. ESTREICHER, Karol. *Bibliografia Polska.* Kraków: czcionkami drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1912. T. 24. VI, 479 p.
27. ESTREICHER, Karol. *Bibliografia Polska.* Kraków: czcionkami drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1913. T. 25. [4], 443 p.

28. KIRKIENĖ, Genutė. *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. 268 p., 8 iliustr. lap.: žml. ISBN 978-9955-33-359-3.
29. KIRKIENĖ, Genutė. Didysis Chotyno karvedys – Jonas Karolis Chodkevičius. In: SAS, Petro, et al. *1621 m. Chotyno mūšis – mūšis dėl Vidurio Europos*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, p. 140–164. ISBN 978-5-420-01700-5.
30. KOJALAVIČIUS-VIJŪKAS, Albertas. *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*. Iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015. LXX, 810 p.: faks. ISBN 978-9986-498-68-1.
31. LAIZĀNS, Mārtiņš. Ars scientiae gratia: Basilius Plinius and science in verse [interaktyvus]. 2020 [žiūrėta 2021-06-17]. 19 p. DOI: https://www.researchgate.net/publication/343231386_Ars_scientiae_gratia_Basilius_Plinius_and_science_in_verse; <https://doi.org/10.35539/LTNC.2020.0041.M.L.006>.
32. LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. Kražių bažnyčios statybos pradžia. In: *Kražiai amžių sandūroje*. Sudarytojai: Juozas Girdzijauskas, Aistė Virbickaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 33–38. (Acta Academiae Artium Vilnensis, t. 36).
33. LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. Miles Christianus įvaizdis LDK kultūroje. In: *Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*. Sudarytojos Jolita Liškevičienė, Tojana Račiūnaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 127–169. (Acta Academiae Artium Vilnensis, t. 36).
34. LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005. 289 p.: iliustr. ISBN 9955-624-14-0.
35. LIUIMA, Antanas. Kražių kolegija. In: *Kražiai*. Vilnius; Kaunas: XXI amžius, 1993, p. 35–69. ISBN 9986-455-02-2.
36. MALKOTAS, Pranciškus. *Karų su turkais ir Livonijoje balsas apie šlovingo atminimo Joną Karolį Chodkevičių*. Parengė Darius Antanavičius, et al.; vertė Eglė Patiejūnienė. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2016. 155 p., [14] faks. lap.: gaid., iliustr. ISBN 978-83-62622-29-0.
37. MISIUS, Kazys. Puošniausia Žemaitijos bažnyčia. In: *Kražiai*. Vilnius; Kaunas: XXI amžius, 1993, p. 77–86. ISBN 9986-455-02-2.
38. NARBUTAS, Sigitas. „Karolomachijos“ akiračiai. In: BOJERIS, Laurencijus. *Karolomachija*. Iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas. Vilnius: Vaga, 1992, p. 164–178. ISBN 5-415-00084-4.
39. NARBUTAS, Sigitas. Sarbievijaus poezijos leidimai XVII amžiuje. In: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*: tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos poeto 400-ųjų gimimo metinių jubiliejui, medžiaga, Vilnius, 1995 spalio 19–21. Sudarė Eugenija Ulčinaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 292–294. ISBN 9986-513-27-8.
40. NARUŠEVIČIUS, Adomas Stanislovas. *Historja Jana Karola Chodkiewicza, woiewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. X. L.* W Warszawie: w drukarni nadworney J. K. Mci, 1781. T. 1. [6], 425 p. Naudotasi LMAVB egz.: L-18/1040/1.
41. NARUŠEVIČIUS, Adomas Stanislovas. *Historja Jana Karola Chodkiewicza, woiewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. X. L.* W Warszawie: w drukarni nadworney J. K. Mci, 1781. T. 2. [12], 498 [! 417], [3] p.; paginacija klaidinga: p. [121] pažymėtas 201, p. [122] – 202 ir t. t., p. [157] – 256, p. [158] – 257 ir t. t. iki pabaigos. Naudotasi LMAVB egz.: L-18/1040/2.
42. PIECHNIK, Ludwik. *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*. Rzym: apud „Institutum Historicum Societatis Iesu“, 1983. 313 p., [2] iliustr. lap.: iliustr.
43. SARBIEVIJUS, Motiejus Kazimieras. *Akmens pašventinimas (Sacra Lithothesis)*: šaltinio publikacija. Iš lotynų kalbos vertė, įžanginį straipsnį ir komentarus parašė Skirmantė Šarkauskienė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009. 90 p., 12 iliustr. lap. ISBN 978-9955-33-442-2.
44. SARBIEVIJUS, Motiejus Kazimieras. *Lemties žaidimai = Ludi Fortunae*: poezijos rinktinė. Parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė; vertė iš lotynų į lietuvių kalbą O. Daukšienė, et al. Vilnius: Baltos lankos, 1995. LIX, 691 p., [7] iliustr. lap.: iliustr. ISBN 9986-403-65-0.
45. SKARGA, Piotr. *Pokłon Panu Bogu zastępów, za zwycięstwo Iflantskie nad Carolusem Sudermańskim xiążęciem, dane w dzień ś. Stanisława 27 dnia Septembra, roku P. 1605. nad Rigą w Kircholmu, za szczęśliwą sprawą hetmana nawyższego W. X. Litewskiego ... Jana Carolusa Chodkiewicza*. W Wilnie: [druk. Akad. Soc. Iesu?], 1605. [24] p.: inic., vinj.

46. SKARGA, Piotr. *Zołnierskie nabozenstwo, to iest Nauki y modlitwy, y przykłady do tego stanu służące pisane*. Od x. Piotra Skargi, Societatis Iesu, z dozwołeniem starszych. W Krakowie: u wdowy Jakuba Sybeneychera, 1606. [8], 131 p.
47. ŠARKAUSKIENĖ, Skirmantė. Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus *Akmens pašventinimas*: tarp teatro ir emblemos. In: SARBIEVIJUS, Motiejus Kazimieras. *Akmens pašventinimas (Sacra Lithothesis)*: šaltinio publikacija. Iš lotynų kalbos vertė, įžanginį straipsnį ir komentarus parašė Skirmantė Šarkauskienė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 7–35. ISBN 978-9955-33-442-2.
48. *Urządnicy centralni i dostojnicy XIV–XVIII wieku*: spisy. Opracowali Henryk Lulewicz i Andrzej Rachuba. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994. 255 p. ISBN 83-85213-17-1.
49. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*: spisy. Pod redakcją Andrzeja Rachuby; opracowali Henryk Lulewicz, et al. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004. T. 1, Województwo wileńskie, XIV–XVIII wiek. 764 p. ISBN 83-7181-305-8.
50. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*: spisy. Pod redakcją Andrzeja Rachuby; opracowali Henryk Lulewicz, et al. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2007. T. 2, Województwo trockie, XIV–XVIII wiek. 687 p. ISBN 978-83-7181-453-2.
51. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*: spisy. Pod redakcją Andrzeja Rachuby; opracowali Henryk Lulewicz, et al. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015. T. 3, Księstwo żmudskie, XV–XVIII wiek. 370 p. ISBN 978-83-7181-312-2.

SIGITAS NARBUTAS

Jan Karol, ever great, a godsend to the state

Summary

The study aims to discuss the portrayal of Jan Karol Chodkiewicz in the neo-Latin poetry of Lithuania. Works contemporary to Chodkiewicz present the main facts of his biography, sing accolades to him and his family, and tell of his foundations. These poems concern not all his deeds or events of his life, but only the most important ones. All these examples of neo-Latin poetry are commemorative. They are grouped thematically by type of occasion, separately discussing heroic and funerary poems, as well as poems of congratulations (on birth or new office) and of gratitude for patronage. The heroic poetry section discusses *Victoria* by Basilius Plinius (most probably, 1605; *Victory*) [7], *Carolomachia* (1606) [1] by Laurentius Boierus, and two poems by Philipp Middendorff (Mittendorff): *Illust[rissi]mo et mag[nifi]co Heroi ac d[omi]no d[omi]no Carolo Chodkiewicz comiti in Sklow et Bichow de Mysza ... de Parnavae obsidione soluta Dunamundaque recepta hostibus caesis et profligatis Riga gratulatur* (1611; *Riga is grateful to the most illustrious and magnificent hero, the Count of Shklov, Bykhov and Mysza, Karol Chodkiewicz, for breaking the siege of Pärnu, recovering Daugavgrīva, slaying and scattering the foe*) [5] and *Ill[ustrissi]mo et mag[nifi]co Heroi ac domino dn. Iohanni Carolo Chodkiewicz comiti in Schlow et Bichow de Missa ... Livonia reditum foelicem gratulatur* (1619; *Livonia congratulates the most illustrious and magnificent hero, the Count of Shklov, Bykhov and Mysza, Karol Chodkiewicz, on his felicitous return*) [6]. The funerary poetry section presents two books: *Schema parentalium summae spei adolescenti, illustrissimo domino d. Hieronymo Chrysostomo Chotkiewicz (1614; Image of the memories of the most illustrious Lord Hieronim Chryzostom Chodkiewicz who had inspired the highest hope)* [11] published on behalf of the students of Vilnius Academy; and *Laurus immortalitatis ad illustrissimi d. d. Ioannis Caroli Chodkiewicz ... cenotaphium positum ab illustrissimo d. d. Ioanne Stanislao Sapieha ... in ecclesia Nesvisien[si] Societatis Iesu* (1621; *The laurel of immortality placed by the most illustrious Lord Jan Stanislaw Sapieha at the cenotaph of the most illustrious Lord Jan Karol Chodkiewicz in the Nesvizh Church of the Society of Jesus*) [14] published by Rafal Skorulski together with other students of the Nesvizh Jesuit Academy. The section devoted to congratulatory poetry examines four books: *Fausta gratulatio in exoptatissima Hieronymi Chodkiewicz natalitia,*

filiū illustris ac magnifici domini, d. Ioannis Caroli Chodkiewicz (1598; *Felicitous congratulations on the most yearned-for birth of Hieronim Chodkiewicz, son of the illustrious and magnificent Lord Jan Karol Chodkiewicz*) [12] and *Illustri ac magnifico domino d. Ioannis Carolo Chodkiewicz ... faeliciter auspicanti generalem capitaneatum Samogitiae etc. etc. poema gratulatorium* (1599; *Congratulatory poem for the illustrious and magnificent Lord Jan Karol Chodkiewicz ... on his beginning the Eldership of Samogitia etc. etc. under felicitous auspices*) [13], both by Albert Skorawiec, as well as *Ποιημάτων honorarium, novo palatino Vln. illustrissimo domino Ioanni Carolo Chodkiewicz* (1617; *A poem in honour of a new Vilnius Palatine, the most illustrious Lord Jan Karol Chodkiewicz*) by Jan Horski and *Septem Chodkiewiczii heroes exercitus Lithuani ac duces ill. Christophorum Chodkiewicz palatinum Vlnensem etc. Vlnam ingredientem gratulatione excipientes* (1642; *Seven Chodkiewicz heroes, commanders of the Lithuanian Army, congratulate the Vilnius Palatine etc., Krzysztof Chodkiewicz, on his entering Vilnius*) [4] by Peter Casimir Lacki. The section devoted to gratitude for patronage overviews two poetry books: Maciej Kazimierz Sarbiewski's *Obsequium gratitudinis illustrissimo d. Ioanni Carolo Chodkiewicz ... ab Apolline Crosensi persolutum* (1619; *Obsequious gratitude to the most illustrious Lord Jan Karol Chodkiewicz ... offered by the Apollo of Kražiai*) [9] and *Sacra lithothesis in prima templi Magnae Virgini Matri dedicati erectione a patribus Collegii Crosensis Societatis Iesu, liberalitate illustrissimi domini d. Ioannis Caroli Chodkiewicz ... fundati auspicate celebrata ab eiusdem Collegii Chodkieviciani studiosa iuventute descripta* (1621; *The consecration of the cornerstone laid for the erection of a church dedicated to the Great Virgin Mother and funded by the generosity of the most illustrious Lord Jan Karol Chodkiewicz, ... auspiciously celebrated by the Fathers of the Kražiai College of the Society of Jesus and described by the studying youth of the same Chodkiewicz college*) [10]. The present study discusses the content of these works and provides translations for more interesting excerpts. The publication is dedicated to the 450th anniversary of the birth and the 400th anniversary of the death of Jan Karol Chodkiewicz.

Keywords: Jan Karol Chodkiewicz; Charles IX of Sweden; Polish-Swedish War (1600–1611); Battle of Kircholm; Battle of Khotyn (1621); Neo-Latin poetry; Old Lithuanian literature.

Įteikta 2021 m. rugpjūtį